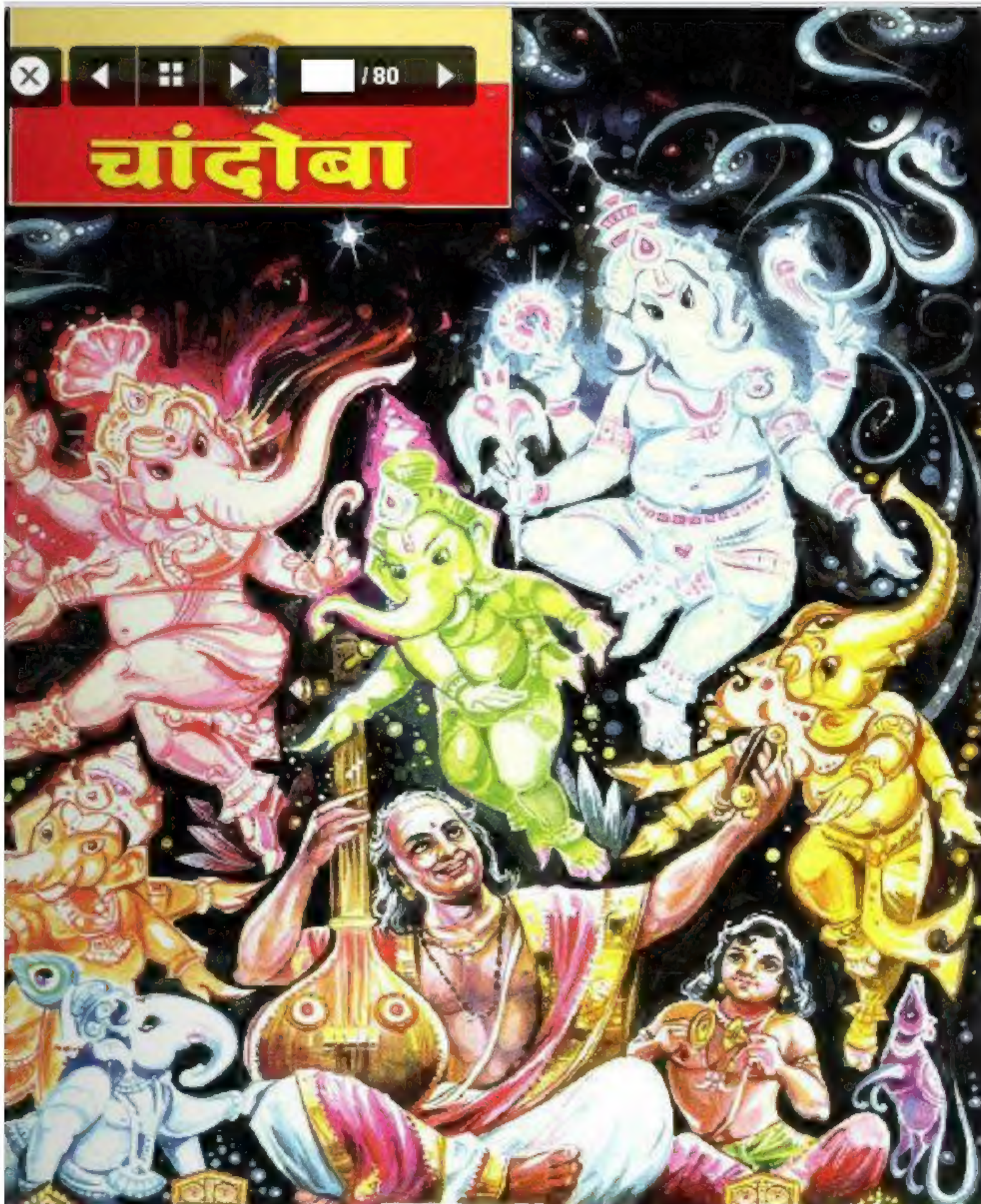

चांदोबा

उतावळा

कोदंड हेलापूरचा रहिवासी होता. तो पडीचा पोहणार, आणि सारं कांही झळपट करण्याचा त्याचा स्वभाव होता.

कोदंडाच्या मुलीचं लग्न झालं होतं आणि ती आता आपल्या पतीबरोबर सुगंधीपूरला सुखाने संसार करीत होती. आता कांही गोष्टी अशा होत्या की त्या फक्त हेलापुरीमधेच मिळत. त्या गोष्टींपैकी कांही थोड्या बस्तू जेव्ही करून मुलीकडे पोचवायच्या होत्या. कोदंडाने सर्व गोष्टी एकत्र करून त्याचे एक गांठोडे बांधले, आणि सुगंधीपूरला जाण्यासाठी तो नदीकिन्यावर गेला. तिथे पोचल्यानंतर त्याला दिसलं की नावेल लोक दाटीवाटीने बसले आहेत आणि नाव बरीच दूर गेली आहे.

जर त्याने त्या नावेपर्यंत जायचे ठरवले तर त्या बस्तूंपैकी कांहीही खराब झाल्या नसत्या. त्याने उजलं की कांही करून त्या नावेपर्यंत पोहच जायचं आणि त्यालं चढून पुढे सुगंधीपूरला जायचं. त्याने आपले धोतर व लढरा पांगोट्यांत गुंडाळला, ते गांठोडे आपल्या डोक्यावर घेतले आणि तो नदीत उतरला. झपाट्याने पोहच पोहच तो नावेपर्यंत पोचला.

त्याचा अंदाज ठीक होता तो नावेल चढला. त्याच्यासमोरच शरद बसला होता त्याने चकित होऊन विचारले, "जरे, नावेपर्यंत यायला तुम्हाका उतावळेयणा कशाला केलास? नाव तर नदीकाठला येणारच होती. किनाऱ्यावर तर आज्ञा प्रवाशांची गर्दी नसते. सुगंधीपूरला जायला तुला नक्की जगा मिळाली असली की!"

तेव्हा कोदंडाला समजलं की नाव सुगंधीपूराला परज हेवापूरला येत होती. आणि ती नंतर पुन्हा सुगंधीपूरला जाणार होती.

- धनीराम

जुलै २००३

१

चांदोबा

माया सरोवर

17

(जेव्हा मायासरोवेश्वर नरभक्षक लोकांच्या हातांत पडतो, तेव्हा सिद्धसाधक तिथे पोचतो. आपल्या मालकाचे रक्षण करताना सिद्धसाधकाचे सेवक जलबुक राक्षसाला जखमी करतात. नरभक्षक लोक जेव्हा त्यांना पकडतात, त्यावेळी कांही घोडेस्वार तिथे पोचतात. त्यानंतर ...)

जसा सिद्धसाधकाने आपला शूल माया-सरोवेश्वराच्या छातीवर टेकवला, तसा तो भीतीने धरधर कांपत उठला नि म्हणाला, "हा तर अर्धस आहे. कोणताही वीर आपल्या शत्रूला बेसावध पाहू त्याला मारण्याचा प्रयत्न कधीही करीत नसतो."

दुसऱ्याच क्षणी सिद्धसाधकाने आपला शूल भूमीवर टेकवला आणि ते म्हणाला, "मी एक सामान्य वीर नाही, मी महावीर आहे. तुम्ही तलवार बाहेर काढ मला तुझा पराक्रम पाहायचा आहे."

यावर मायासरोवेश्वराने आपला अनुचर मकरकेतु, याच्याकडे बघितले. तितक्यांत घोडेस्वारांचा नायक त्यांच्यासमोर येऊन घोड्यावरून खाली उतरला.

सिद्धसाधक संतापून उठला नि त्याच्याकडे बघत गरजत म्हणाला, "कोण आहेस तू? आमच्या भांडणांत तू उगीच कां मधे पडतो आहेस?"

उत्तरादाखल तो नायक उपहसमाने हसला, परंतु नववार आणि जन्नग्रहाला पाहून तोही

- चांदोबा -

भांबावला. त्याने नरमाईच्या सुरांत म्हटले. "यापूर्वी मी तुला सूचना दिली होतीच, तेव्हा मला वाटलं की मी क्रोध आहे आणि मला कुणी पाठवलेय हे तुला समजलेच असेल."

"तुझी सूचना मला नीट ऐकू आली नाही. माझा शत्रू मायासरोवरीवर हा पळून जाऊ नये या प्रयत्नांत मी होतो. आता सांग, या घोड्यांच्यावर नि खेचारांवर स्वार झालेले तुम्ही कोण आहात?" सिद्धसाधकाने विचारले.

घोडदळाच्या नायकाने सिद्धसाधकाला आपावमस्तक न्याहाळले, व म्हटले, "अरे, तू होय? तू सिद्धसाधक ना? कांही दिवसांपूर्वीच तर तू हिण्णपुरांत स्मशानाच्या पहरेकऱ्याचा शिरच्छेद केला होतास ना? त्या अपराधाबद्दल तू व आणखी एकजण आमच्या राजासमोर आणले गेले होते? बरोबर आहे ना?"

"तू तर मला ओळखतोय पण मला कांही तुझं नांव आठवत नाही." सिद्धसाधक म्हणाला. "माझं नांव वीरसेन आहे. पण आधी मला सांग की कनकाक्ष महाराजांच्या मुलांच्या शोधात तुमच्याबरोबर होता, तो तरुण जयश्रील आहे तरी कुठे?" वीरसेनने विचारले.

"हंसाच्या रथांत बसून तो आकाशांत कुठेतरी विहृत असेल, ठीक आहे, तू जा बाजूला हो. वीरासाख्या बदाया मारणाऱ्या या जलमानवाला मला नष्ट करायचे आहे." असं म्हणून सिद्धसाधकाने पुन्हा आपला शूळ बर उचलला.

"मला इथे खून-मातमारी चालणार नाही" या शब्दांबरोबरच वीरसेनने आपल्या घोडेस्वारांना खूण केली.

ते तलवारी घेऊन सिद्धसाधकाच्या दिशेने पुढे सरसावले. तेवढ्यांत सिद्धसाधकाने चारी बाजूंना एकवार नजर टाकली व वीरसेनला म्हटले, "आमच्या चारी बाजूंना अनेक दिवस उफासमार झालेले नरभक्षक लोक विखुरलेले आहेत. त्यांच्या मनांत आलं तर ते तुम्हा सर्वांना केव्हाही मारून टाकतील, त्यांत त्यांना फायदा आहे आणि आपले नुकसान आहे."

"मला ते कांही एक सांगू नकोस. इथून घोड्याच अंतरावर कनकाक्ष राजांचा तळ आहे. तुम्ही सर्वजण तिथे या. तिथे काय तो निर्णय घेता येईल." वीरसेनने सांगितलं.

सिद्धसाधक वीरसेनकडे रागाने बघत

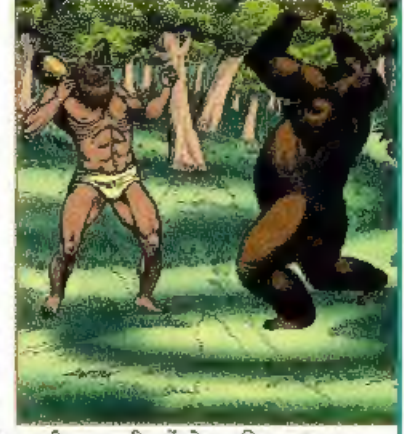
म्हणाला, "ही तुझी आज्ञा समजायची की विनंती? मी महाकाल सोडून इतर कुणाचीच आज्ञा पाळत नसतो."

आपला मातक घोडदळाच्या नायकावर नाराज झाला आहे हे जलवृक राक्षसांच्या लक्षांत आलं. त्याने आपली गदा खांद्यावर घेतली आणि जमिनीवर पाय आंमटत मोठ्याने आरोळी रोकली. नरबानराने पाठोपाठ जोरदार किकाळी मारली, त्याने सारे उरण्य धरारले, त्या विकृत आकृतीवाल्यांना पाहून व त्यांचा आवाज ऐकून एक घोडा बिथरला. आणि आपल्या मागल्या दोन पायावर उभा राहिला. त्यामुलं त्याचा स्वार खाली पडला आणि घोडा उघळून दूर लांब पळाला.

हे पाहून वीरसेन धावरून सिद्धसाधकाला आदरपूर्वक म्हणाला, "महाराज, आपणदेखील माझ्याप्रमाणेच हिण्णपुरचे नागरिक आहात. आणण महाराजांचे दर्शन घ्यायला कां चलत नाही?"

सिद्धसाधकाचा फारच आनंद वाटला व तो म्हणाला, "तू सांगितलंस ते अगदी योग्य आहे. चला, मीही महाराजांकडे येतो. पण आमच्या बरोबर या नरभक्षकांना आणि सरीवराच्या कुष्ठानादेखील आपण न्यायला हवं." परंतु मायासरोवरीवर आणि मकरकेतु तिथे आस्वपास दिसेनात. त्याने गोंधळून जाऊन विचारले, "हे बुष्ट लोक कुठे पळाले?"

त्याबरोबर सारे नरभक्षक एकदम हंसायला लागले. त्यांचा नामक शेरसिंह आणि म्हातारा

पुजारी गणाचारी पुढे येऊन सिद्धसाधकास म्हणाले, "जेव्हां तुम्ही आणि हे घोडेस्वार बांडत होतात, तेव्हा संघी साधून ते दोघे मुकाट्याने अरण्यांत घुसले, त्यांना पकडायला आमचे कांही जातभाई त्यांचा पाठलाग करीत गेले आहेत."

"ते पळून जात होते तेव्हां तुम्ही मला सांगितलं कसं नाहीत? ते सांपळेपर्यंत तुम्ही दोघे आमच्या तान्यांत कैदी राहाल, समजलं?" असं म्हणून सिद्धसाधकाने जलवृक राक्षसाला आदेश दिला, "जलवृक! या दोघांना घेऊन जा आणि एका घोड्यावर दोरीने बांधून टाक."

विजेच्या चपळाईने जलवृकने शेरसिंह आणि गणाचारी यांना पकडले. घोड्यावरचा एक स्वार खाली उतरण्यापूर्वीच त्याने त्याला मागच्यामागे पकडून दूर फेकले आणि या दोघांना घोड्याच्या पाठीवर बांधून टाकले.

त्यानंतर सिद्धसाधक वीरसेनला म्हणाला, "तुम्ही पुढे होऊन अम्हाला मार्ग दाखवा. आपण सारेजण कनकाक्ष महाराजांचे दर्शन घेऊ" असे म्हणून साधकाने नरवानराला पुकारले.

घोडक्याच्या नायकाने आपल्या साथीदारांना राजाच्या तळावर जायचा आदेश दिला. त्यांच्यामातून नरवानरावर स्वार झालेला सिद्धसाधक चालू लागला. त्याच वेळी अगण्यांतल्या दुसऱ्या एका जार्गी हंसाच्या रथात बसून जाणाऱ्या जयशील व त्याच्या मित्रांना भीतीने पळणारी एक तरुणी दिसली. एका बाघापासून आपला प्राण वाचवण्यासाठी ती झाडांच्या फांद्यांनी धरून वर चढण्याचा प्रयत्न ती करीत होती.

हंसाच्या रथात बसलेल्या वैवदेव दैवशमनि ते दृश्य सर्वांच्या आधी पाहिले. क्षणभर त्याचाक्षी

भीतीने धरकाप झाला. शेजारीच बसलेल्या जयशीलचा खांद्या पकडून त्याला हलवत तो म्हणाला, "जयशील! बाघ भागे लायलाय बघ त्या तरुणी मुलीच्या! तीच कांचनमाला आहे. मायासरोवरीश्वराच्या रथकांनी उपहास केलेली हीच कनकाक्ष राजाची मुलगी! आता काय करायचे ते सांग!"

ती प्रवेश द्या राहून जयशील नीट न्याहाळून लक्षणा व स्वरूपाला म्हणाला, "हे बघ, रथ घटकन खाली उतरवा!"

अंगरक्षकाने खाली बांधून बघितले. निघले निघून वृक्ष पाहता तो उदराला, "छे, छे, महाराज! इथे रथ उतरवणे अशक्य आहे. जा पुढे जाऊन मग मोठ्या मैदानात रथ खाली उतरवतो."

जयशील विदुर त्याला म्हणाला, "अरे गुरू! रथ नुरक्षित जार्गी नेऊन उतरवायचा हे म्हणणे ठीक आहे. पण तोपर्यंत राजकुमारी बाघाच्या तोंडी सांणढेल. चटकन रथ थोडा खाली वळव. मी झाडांच्या फांद्यांत उडी मारतो आणि राजकन्येला वाचवण्याचा प्रयत्न करतो."

जयशीलचा आदेश पाळण्यासाठी अंगरक्षकाने हंसांच्या मत्स्यांत बांधलेली दोरी किंचित खेचली आणि रथ खाली वळयला. झाडांच्या शेंड्याजवळ हंसांनी रथ खाली आपला, जयशीलने वेळ न घालवता रथातून उडी मारली आणि दोन्ही हानांनी एक उंच फांदी घट्ट पकडली. पण त्याच्या वजनाने ती फांदी काहकन

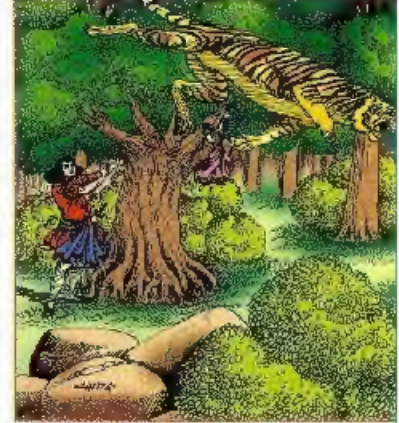
तुटली व खाली पडली.

झाडाची फांदी जमिनीला ठेकताच जयशीलने आपले हातपाय फांदीखाली अडकून तुटूनयेत म्हणून कोलांरी उडी मारून त्याने आपले रक्षण केले. कांचनमालेचा पाठलाग करणारा बाघदेखील त्या आवाजाने बिचकला आणि त्याने मार्ग वळून पाहिले. त्या संधीचा फायदा घेऊन कांचनमालेने जवळचीच एक फांदी पकडली आणि त्यावर ती झोके घेऊन लागली. तेवढ्यांत बाघाने एक डरकाळी टोकली व तिच्या दिशेने तो जाऊन बागता. तलवार उपसण्याइतका जयशीलला वेळ नव्हता, म्हणून त्याने जोराने पळत जाऊन त्या बाघाचे मागचे दोन पाय पकडले आणि त्याने जोर करून ओढत त्या बाघाला दूर फेकून दिले.

ज्या झाडावर कांचनमाला चढली होती, ती फांदी आता वाऱ्याने झुलयला लागली. जयशीलला पाहून ती म्हणाली, "महाराज, आपण वेळेवर येऊन मला वाचवला, मी आपले आभार कोणत्या शब्दांत मानू?"

तिचे सौंदर्य पाहून जयशील मंत्रमुग्ध झाला. इतक्या संकटाशी सामना करीत इतके दिवस झाल्यानंतर कांसे ना, पण शेवटी त्याने कांचनमालेला शोधून काढले; पण तिचा भाऊ कांचनवर्मा कुठे आहे? त्याला प्रश्न पडला.

जयशीलने तिला विचारले, "तुझं नांव कांचनमाला आहे हे मला माहीत आहे. तू कुठल्या देशाची राजकन्या आहेस हेही मला ठाऊक आहे.

पण तुझा भाऊ कांचनवर्मा कुठे आहे? हंसांच्या रथातून खाली पडून तू आपले प्राण कसे वाचवलेस?"

जयशील तिच्याशी बोलत होता तितक्यांत ती झाडाच्या फांदीवरून झुलत खाली उतरली. या साहसी आणि सुंदर तरुणाला माझी माहिती कशी मिळाली असावी याबद्दल तिला आश्चर्य वाटले. ती हळू आवाजात म्हणाली, "महाराज, सुदैवाने मी रथातून जेव्हा खाली पडले तेव्हा एका ओढ्यात पडले म्हणून वाचले. मोठ्याबरोबर रथात असलेला मायासरोवरीश्वर व त्याचा साथी याच जंगलात कुठेतरी असतील. माझा भाऊ मात्र सध्या मायासरोवरीश्वराच्या महालात कैदी आहे."

त्यावर जयशील म्हणाला, "मायासरोवरीश्वराच्या बाबतीत मला थोडीफार माहिती आहे.

त्याचे सेवक सर्पनख आणि सर्पस्वर यांच्या शिष्याय आणखी एका प्रमुख व्यक्तीबरोबरदेखील माझा परिचय झाला अर्हे. आता तुझ्या भावाला मला मायासरोवरातून मुक्त करत पाहिजे. तिथे जाण्याचा मार्ग तुला कळविला माहिती असेलही, पण प्रथम आपण इथेच आजूबाजूला कुठेतरी असणारा माझा मित्र सिद्धलाभक याला भेटत पाहिजे."

हे ऐकून कांचनमाला जयशीलच्याबरोबर जायला तयार झाली. जयशीलने पैकल्यामुळे बापाची कंज कुखाबकी होती व तो थोडा वेळ नेशुद्ध पडला होता, तो आता शुद्धीवर आला. तो उठला आणि संत विचकून त्याने जोराने ठाकाळी फोडली. पण उदरप्याच्या प्रयत्नांत तो पुन्हा धक्कन खाली पडला.

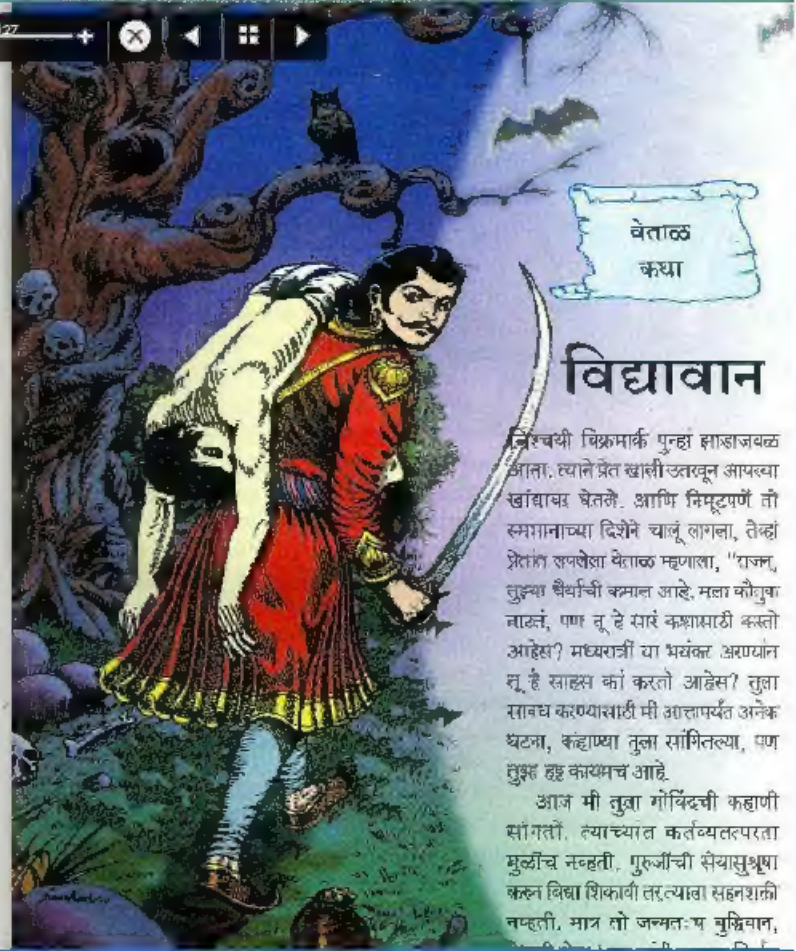
जयशीलने तबलार उपसली आणि काशाच्या दिशेने जात तो कांचनमालेला म्हणाला, "कितीही भयंकर जनावर असले तरी त्याला जखमी अवस्थेत तसेच तडफडत सोडून जाणे योग्य नसतं. मी आताच याचे मस्तक छाटतो."

"किती भयंकर वाघ आहे हा! तुम्हाला पायला थोडा जरी उशीर झाला असता तर याने मला मालून खाऊ असेल." कांचनमाला असं शोलत जयशीलच्या पाठीपाठ बाघाजवळ आली.

जवळच्या घनदाट अरण्यांत तपलेला आणि जलश्रद्धावर बसलेला मायासरोवरवर, जवळच घोड्यावर स्वार झालेल्या मकरकेतुला म्हणाला, "जयशीलला बंदी बनवण्यासाठी ही एक उत्तम संधी आहे. दूतगेच कमळांच्या वैद्याच्या दोरीचा फांस त्याच्या गळ्यांत पडेल असा पैक."

"महाराज, हा जयशील एक महा चतुर वीर आहे, त्याच्याशी वैर धरण आपल्याला महाराज पडेव." मकरकेतुने समजावत आणि त्याचा चेहरा रडवा दिसू लागला.

"छी! भित्रा कुठला!" असं रगावून म्हणत मायासरोवरवराने मकरकेतुच्या हातातून एक बळकट दोरी ओढून घेतली, जलग्रहाला त्याने पुढे काढले, आणि त्या दोरीचा फांस कट्टन दोनतीन वेळा हवेत फिरवला आणि जयशीलच्या मानेच्या दिशेने फेकला (क्रमशः)

विद्यावान

निरचयी विक्रमार्क पुन्हा हाहाजवळ आला. त्याने प्रेत खाही उतरवून आपल्या खांद्यावर घेतले. आणि निमूटपणे तो स्मरानाच्या दिशेने चालू लागला, तेव्हा प्रेतांना तपलेला वेताळ म्हणाला, "राज, तुझ्या धैर्याची कमान जाहे. मला कौतुक नास्तं, पण तू हे सारं कशासाठी करतो आहेस? मध्यरात्री या भयंकर अरण्यांत तू हे साहस कां करतो आहेस? तुला सावध करण्यासाठी मी आतापर्यंत अनेक धटना, कहाण्या तुला सांगितल्या, पण तू हट्ट कायमच आहे.

आज मी तुला गोविंदची कहाणी सांगतो. त्याच्यात कर्तव्यतत्परता मुलींच नव्हती. गुरुजींची सेवासुश्रूषा कल्प विद्या शिकावी तर त्याला सहनशक्ती नव्हती. मात्र तो जन्मतःच बुद्धिमान,

झाली तरी तो घाबरून जाई, त्याचे हातून सगळ्यांचे निराकरण नीट होत नसे. तुझ्या हातूनदेखील अशीच चूक होईल की काय ही मला भीती वाटते. या गोष्टीतून तू बोध घे व स्वतःमधे सुधारणा कर. म्हणून ही गोष्ट लक्षपूर्वक ऐक" आणि वेताळाने पुढील गोष्ट सांगितली.

गोविंद्या कांठी कपिलपुरांत गोविंद नांवाचा एक तरुण मुलगा राहात होता. तो मोठा तरतरीत व प्रफुल्लित असे. सर्व लोकांना वाटायाचं की कोणतीही विद्या हा चटकन आत्मसात करील. जोगांत न पळतादेखील तो कित्येक कोस चालत जाऊ शकत असे, त्याचा नेम अचूक होता, बाण पाण्यांत तो कुशल होता. नदीला पूर आला असला तरी तो पिटाईने पैलतीरीं जायचे धाडस करील असे. हे सार करील असताना तो शेतांत बडिलांना व बरकाभांत ओईलाही भरपूर मदत करील असे. 'हा मुलगा फारच चलाख आहे. त्याला राजाकर्या

जुलै २००३

राजशेखरकडे पाठवले तर त्याची बुद्धि आपखीनच चतुर्मुख होईल." गोविंदच्या बडिलांना गांवतल्या कांही मायपार मंडळींनी सांगितले.

"ते कलाविद्यांत पारंगत आहेत, एक महान पंडित आहेत. त्यांच्या विद्यार्थी शिकून तयार झाला की राजा यनप्याच्या योष्यतेचा होतो." बडिलांनी उत्तर दिले. "जर ते इतके ज्ञानी व कलानिपुण आहेत तर ते स्वतःच राजा कां यनत नाहीत?" गोविंदने वेताळपणें प्रश्न केला. "असं बोल् नकोस. राजशेखरना हवं असतं तर ते वैव्हानं राज्य कारभार हाती घेऊ शकले असते. त्यांचं म्हणणं असं की विद्यादान हा त्यांना धर्म आहे आणि ते तो निष्ठापूर्वक पाळतात. त्याचबरोबर नित्यनव्या गोष्टी शिकायला ते सदैव तयार असतात. त्यांच्या तोडीचा माणूस दुसरा झाला नाही असं लोकांचं म्हणणं आहे. कांही काळ तू त्यांचा शिष्य होऊन त्यांच्याकडून शिक्षण घ्यावंस असं माझं मत आहे." गोविंदच्या पित्याने त्याला समजावीत म्हटले.

पण गोविंदला ते पटले नाही. तो म्हणाला, "कांही विद्यांचे शिक्षण घेणे हे आयुष्याचे ध्येय असते. आरामांत जीवन केल्याला पैसा वगळ ह्या जमेत तितकी झारणा मदत कायला द्या. जन्मभर शिकत वसण्याची मला कांही हौस नाही."

"ज्याला शिकण्याची शक्ती व सामर्थ्य आहे तो जन्मभर शिकत राहिला तरी त्यांत कांही चूक नाही. ती शक्ती व सामर्थ्य तुझ्यांत आहे की नाही ते तूच ठरव आणि निर्णय घे." एवढं शोलून गोविंदचा पिता गप्प बसला.

गोविंदच्या उत्साहाला भरते आले व

16

चांदोळ

स्वतःबद्दलचा त्याचा अहंकार जागृत झाला. राजशेखरपेक्षा तो कोणत्याही विद्वेत कमी नाही असा त्याचा ठाम समज होता. तर मग आपण राजशेखरचा शिष्य कशासाठी व्हायचं?

गोविंदला वाटलं की राजशेखरला न येणारी एखादी विद्या जर आपण शिकली तरच आपले श्रेष्ठत्व नागरिक मान्य करतील. म्हणून तो नव्या कलाविद्यांचा शोध घेऊ लागला. आसपास सावध नजरेने निरीक्षण करू लागला. त्यावेळीं एक विचित्र घटना घडली.

गोविंदच्या गांवासगत एक मोठी आमराई होती. त्या बागेच्या मध्यवर्त आंब्याच्या झाडासारखे विसणारे एक झाड होते. पण त्याची फळे विसायला नेहमीसारखी आणि चवीला कासल्यासारखी कडूनड होती. ते झाड कित्येक वर्षे तिथे होते.

एके दिवशी गोविंदने एक माकड आमराईत

शिरताना पाहिलं. गोविंदने त्याचा पाठलाग केला. त्या माकड्या झाडाजवळ माकड येऊन घापा टाकीत तिथेच थांबलं. त्याने त्या झाडाचं एक फळ खाई. झालं, त्याचा उत्सह दुणावला, आणि भराभर झाडावर उडवा मारित ते नजरेआड झालं. तोपर्यंत बागेचा रक्षकही तिथे आला होता. हे दृश्य पाहून त्याला तर वाटलं की हे सापंछुच माकड नसून प्रत्यक्ष हनुमानच आहे. त्याने डोळे मिटून शक्तीभावाने बंदन केले.

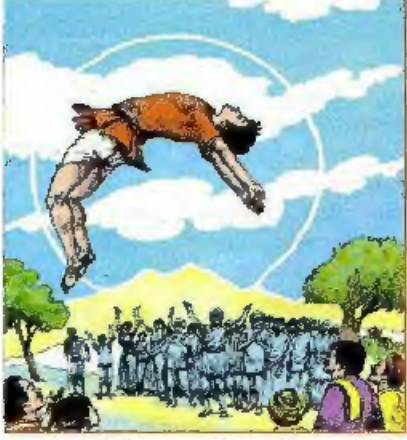
पण गोविंदने मात्र तसं केलं नाही. त्याने हे तक्रारच्या कस्तुरीघर पारवून घेतलं. त्या झाडांत नकीच कांहीतरी वेगळी शक्ती आहे. कांढ होतं तरीव्हील त्याने ते फळ खाई. त्याच्या शरीरांत कांहीतरी वेगळी शक्ती त्याला जाणवू लागली. परंतु प्रयत्न करूनदेखीच त्याला उंचावर उडवा येईना. तरीही तो निराश झाला नाही. त्याचा आपला प्रयत्न

चांदोळा

17

जुलै २००३

त्याने तसाच चालू ठेवला. तो दमला नि धांपा टाकू लागला.

एकाएकी गोविंदला आठवलं कीं माकड दमून जेव्हा धांपा टाकीत होतं, तेव्हाच त्याने एक फळ खाल्लं, आणि एकदम उड्या मारीत ते नाहीसं झालं. गोविंदने लागेच आणखी एक फळ तोडलं नि खाह्लं. दुसऱ्याच क्षणीं त्याला आपले शरीर हलकं होते अहे असं लक्षांत आलं. त्याने उडण्याचा प्रयत्न केला आणि काही प्रमाणांत तो सफलदेखील झाला. आजपर्यंत तो इतक्या उंचावर कधी उडला नव्हता किंवा कधी इतक्या लांबवर उडीही त्याने मारलेली नव्हती.

गोविंदला अत्यानंद झाला. माकडापेक्षा जास्त लांब उडी आता माणूस शिकला होता. त्याला वाटलं कीं रामायणाकालांत हनुमानने असलेच फळ खाल्ले असेल आणि समुद्र पार केला असेल.

आपल्या या नव्या विवेचं प्रदर्शन गोविंद

गांवांमधे करू लागला. मात्र आमराईतल्या त्या झाडावटसचं रहस्य मात्र त्याने कुणालाही सांगितलं नाही. त्याला उडताना व लांब उडी मारताना पावून लोक आनंदाने टाळ्या वाजवीत असत. गांवांत त्याची भरपूर प्रसिद्धी झाली आणि हे अद्भुत प्रदर्शन पाहण्याला बाहेरगांवांतूनदेखील लोक येऊ लागले.

एकदा गोविंद आपल्या वडितांना म्हणाला, "मी इतक्या कमी वेळांत ही नवी विद्या शिकली आहे राजशेखरला रडुनेक ही विद्या माहीत नव्हती! म्हणून आता धाच्यापुढे त्यांचा शिष्य मी वनावे हा आग्रह तुम्ही धरू नका."

या नव्या फलेचा गोविंदला फार आनंद झाला होता. पण त्यापेक्षाही राजशेखरला पाहीन नसलेली ही कला आपल्याला येले आहे याचाच गर्व अधिक होता. एक दिवस एक घडीतधारे गृहस्थ गोविंदची चौकशी करीत त्या गांवी आले.

गोविंदने स्वतःच आपला परिचय करून दिला व विचारले, "आपण कोण ते मला कृपया सांगात कां?"

"माझं नांव राजशेखर. आपण जबर विवेचे प्रयोग काला त्याकडच मी कंच ऐकलं आहे. ही विद्या शिकण्यासाठी व आपला शिष्य बनण्यासाठी मी इथं आलो आहे."

गोविंदने चकित होऊन त्यांना विचारले, "आपण राजशेखर आहात? आपण तर साऱ्या कलाविद्यांमध्ये पांगृत आहात असं सर्वजण म्हणतात. आपल्याला येत नाही अशी कोणतीही विद्या नाही. आणि ही एक विद्या शिकायला आपण माझ्याकडे आलात? इतक्या विद्यांमध्ये विपुल

असताना ही नवी विद्या शिकण्याची काय गरज आहे?

कीं मला येत नाही अशी कोणतीही विद्या नाही हे जाहीर करायला आणि आपला अहंकार कुत्राळण्यासाठी म्हणून तुम्ही आला आहात?"

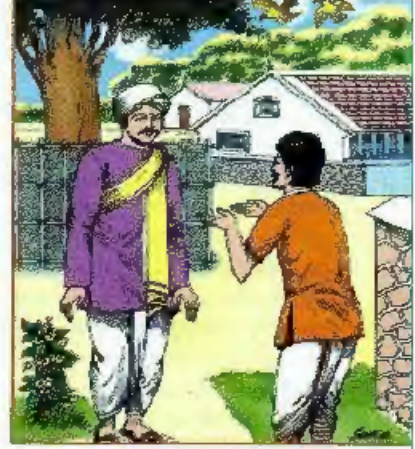
"बाळ, माझ्यांत अहंकार असता तर मी तुमचा शिष्य होण्यासाठी कशाला आलो असतो?" राजशेखर म्हणाले.

पण या उत्तराने गोविंदचे समाधान झाले नाही. तो म्हणाला, "मग नवी विद्या कशासाठी शिकणार? आपल्यालाही लोकांचे मनोरंजन करून या विद्येतून पैशे मिळवायचे आहेत कां?"

"विद्यावानांला पैशाचा मोह नसतो व नसावाही! मी या विद्या स्वतःसाठी शिकलो नाही. आपली ज्ञानरसपदा भागी काळांतल्या पिढ्यांपर्यंत पोचवावी, या हेतूने मी या विद्यांची, कलांची माहिती देणार ग्रंथ लिहीतो आहे. आपले ज्ञान आपल्याबरोबर संपू नये, म्हणून मी हे संकलन करतो आहे." राजशेखर म्हणाले.

यावर गोविंदने कुत्सितपणे टोमजा मारीत म्हटले, "हे पहा, माझ्या या विद्येमुळे मारबदेखील माकडासहसा उड्या मारीत दूर जाऊ शकतो. या विद्येचा अंत जरी माझ्याकरीबच झाला तरी या जगाचे त्यामुळे कोणते असं नुकसान होणार आहे?"

"आहे तर! मासा पाण्यांत पोहतो, पण जमिनीवर आल्यावर तो तडकडून मरून जातो. हिमालयावली अस्खलं, वाळवंटात क्षणभरदेखील तांदू शकणार नाहीत. पण मोनवाचं तसं नाही. त्याला पाण्यांत पोहचला शिकलं पाहिजे, हवेत

उडता आलं पाहिजे. वातावरणांतल्या अनेक प्रकारच्या संकटांशी त्याला लढायची वेळ येते, अनेक अडचणींना समोर जावं लागतं, सोसावं लागतं! म्हणून तर परमेश्वराने मानवाला बुद्धिमत्ता दिली. आता आपल्याच नव्या विवेचन पहा. या विवेच्या मदतीने नदी ओलांडता येईल, आगीच्या ज्वाळांत अडकलं तर आपले संरक्षण करता येईल. प्रत्येक विवेचं काहीतरी प्रयोजन असतं. आवश्यकता असेल तिथे तिचा उपयोग मानव करू शकतो. या विद्या ग्रंथरुपांत जतन करणं, त्यांचा प्रचार करणं हे विद्यावतांचे कर्तव्य आहे." राजशेखरने गोविंदला सविस्तर सांगून समजावले.

राजशेखरचे हे स्पष्टीकरण ऐकल्यावर गोविंदने दोन्ही हात जोडून त्यांना नमन केले व म्हणले, "आपण मला क्षमा करा. मी आयल्या बरोबर येईन. आपला शिष्य वनेन व स्वतःचे ज्ञान वाढवीन.

आणि नंतर ही जी विवाह मला येते आहे, ती मी गुरुदक्षिणा म्हणून आपल्याला अर्पण करीन. मला आपला शिष्य मानून माझ्यावर कृपा करा."

वेताळाने ही गोष्ट स्वर्गित्त्यानंतर चित्रमाफ्कासा विचारलं, "एजेन, गोविंद कोणत्याही गुरुला आजवर शिष्य नव्हता. गुरुशिष्याय त्याने आपली बुद्धि, कौशल्य व चिकाटी यांमुळे एक असाधारण विवाह शिकली. त्या विवेचे महत्त्व त्याला राजशेखराने समजावून सांगितले. तिची उपयुक्तता त्याला पटवून दिली. तरीदेखील गोविंदने आपले वैशिष्ट्य विसरून राजशेखरची माफि मागितली व आपल्याला शिष्य म्हणून स्वीकाराचे यासाठी त्यांची विनवणी केली. हे सगळं अनुचित, असंगत, अनावश्यक व अपेक्षाही कटलं, नाही का? त्याने शिकलेल्या नवीन विद्येमुळे गोविंद राजशेखरच्या बरोबरीचा आहे व देशांतल्या विद्वानांमध्ये त्याचंही एक उच्च स्थान आहे, हे तो सिद्ध करू शकला असता! हातांत आलेली ही सोन्याची संधी त्याने धातवली. माझ्या या शंकांचं उत्तर माहीत असूनही जर तू गीत पत्कातेस तर लक्षांत ठेव,

तुझ्या मस्तकाची शकलें होतील."

चित्रमाफ्का म्हणाला, "गोविंद अहंकारी आहे हे त्याने वडिलांना सुरुवातीला जी उतरं दिली त्यावरून स्पष्टच दिसून येतं. त्याच्या वागण्याची पद्धत ही जरा उच्च आहे; परंतु राजशेखराने त्याच्या प्रश्नांना दिलेली उतरं ऐकून त्याच्या लक्षांत आलं की तो फक्त त्या एका नव्या कलेंत निपुण आहे. तो हुशार व तत्परीस आहे, व कुशाग्र बुद्धीचा आहे, हे खरं! म्हणूनच त्याच्या सगळ्या लक्षांत आलं की त्याच्यात अहंकाराचे प्रमाण जखरीपेक्षा जास्त आहे. त्याला येत असलेली विद्या हीच त्याच्या दृष्टीकोनातून महत्त्वाची होती.

राजशेखर त्या श्रेणीतला नव्हते. ते विद्यावान व पंडितांच्यापेक्षाही वरच्या श्रेष्ठ पातळीतले होते. ते ज्ञानी व योगी आहेत, हे ध्यानांत आल्याबरोबर गोविंदने त्यांची क्षमा मागितली. म्हणून हे मुर्खीच अवास्तव किंवा असंगत नाही."

राजाचे गीत मंग करण्यांत सफल झालेला वेताळ शबासहित गायब झाला आणि पुन्हा झाडावर जाऊन बसला.

(कल्पना राय यांची रचना)

जुलै २००३

20

चांदीया

खरी गोष्ट तर ही आहे!

लक्ष्मीपती आणि गौरीपती शेजारी होते. लक्ष्मीपती खूप श्रीमंत होना. त्याला कसचीही चिंता नव्हती. त्याचे आयुष्य आरामशीरपणे चाललेलं होतं. पण गौरीपतीची स्थिती अगदी उलट होती. तो गरीब होता. कुटुंबही बरेच मोठे होते. तो नेहमी चिंतग्रस्त असायचा. पण इतक्या अडचणी व काळजाचा डोंस असतानादेखील तो दरवर्षी आपला वाढदिवस मोठ्या हौसेने साजरा करायचा, ओळखीच्या लोकांना मिठाई देखील वांटायचा.

एकदा गौरीपती आपल्या वाढदिवसाची मिठाई जेव्हा वांटायला लागला, तेव्हा त्याच गल्लीत राहात असलेल्या रामनाथाने म्हटले, "गौरीपती, माझी एक छोटीशी शंका आहे. मी विचारलं तर तू समाधानाने नाहीस ना?"

गौरीपती म्हणाला, "विचार की! मी कशाला रागवेंन?"

"तुझा शेजारी लक्ष्मीपती सधन आहे आणि अशमांत राहातो. पण तो कधी स्वतःचा वाढदिवस साजरा करताना आपण पाहिलं नाही, ऐकलं नाही. तुझ्या घरांत अनंत अडचणी आहेत, तरीदेखील तू किती आनंदाने तुझा वाढदिवस दरवर्षी उत्साहाने साजरा करतोस; हे मला थोडं विचित्र वाटतं बघा!" रामनाथने विचारलं.

त्याच्या या बोलण्यावर गौरीपतीने हंस्ता हंस्त उत्तर दिले, "वांल विचित्र काय असायचं? लक्ष्मीपती आपला वाढदिवस कधी साजरा करीत नाही, कारण आरामांत चासलेल्या त्याच्या जीवनांतलं एक वर्ष संपलं याचं त्याला दुःख होतं अशा माझे बघा! माझं आयुष्य अडथळ्यांची एक शर्यतच आहे. अशा कठीण जीवनांतलं एक वर्ष कमी झालं याचा मला खूप आनंद होतो. म्हणून मी दरवर्षी माझा वाढदिवस हौसेने साजरा करतो. खरी गोष्ट ही आहे!"

- कल्पनाका

चांदीया

21

जुलै २००३

मायलेक

विजय दोन वर्षांचा असताना त्याचे वडील वारले. त्याच्या आईने, सरस्वतीने त्याला खूप लाडकोळात वाढवले होते. तो पांच वर्षांचा झाला तेव्हा गांवातले महापंडित विष्णुशर्मा यांच्याकडे त्याला विद्याभ्यासासाठी पाठवले. त्याच्याकडे विजयने पांच वर्षे शिक्षण घेतले. त्याला आता अभ्यासाचा कंटाळा येऊ लागला. तो आईला म्हणाला, "तू इतके कष्ट करतेस ते मला पाहायला नाहीत. मी कुठे तरी काम घरीन आणि थोडेफार पैसे कमावीन."

आई म्हणाली, "बाळा, तुझं हे वय आता अभ्यास करण्याचं, शिकण्याचं आहे. तुला दुसरं आणखी कांही शिकायची इच्छा असेल तरी एखाद्या व्यवसायाचं शिक्षण घे. माझी चिंता करू नकोस. अक्षतापासून जर तुझं लक्ष पैसे मिळवण्याकडे लागलं तर आयुष्यात तुला दुसरं

कांही मिळवता येणार नाही. आणि तसं केतंस तर मला फार वाईट वाटेल."

आईचे मत विजय यळू शकला नाही. त्याने इतर कांही कुशल कलावंतांची मवत घेतली व त्यांचे शिष्यत्व पत्करले. त्यांच्या घरी राहून त्याने त्या कलांचे शिक्षण घेतले. एकीकडे गुरूजींची सेवासुश्रूषाबेखील केली पांच वर्षांच्या काळात त्याने खूपच प्रगती केली. त्याची बुद्धिमत्ता व कला पाहून एका शिल्पकाराने सांगितलं, "तू शिल्पी कां होत नाहीस" माझा एक मित्र इथून जरा दूरवर रहातो. त्याच्याकडे शिकलास तर पुढे संपत्ती व कीर्ती, दोन्हीही मिळतील!"

विजयने हे आईला सांगून म्हटलं, "ही एक नामी संधी आलीय. तुला एकटीला सोडून जाणं माझ्या जिव्यावर आलंय, पण दुसरा उपाय नाही."

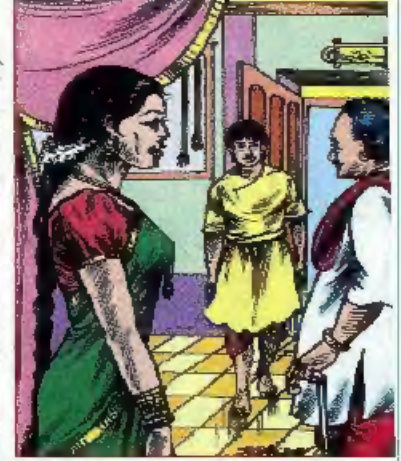
- लक्ष्मण सूरि -

सरस्वतीने मुलाला समजावले, "तू माझ्याजवळच राहावंस असं मला वाटतं. मला पैशाचा लोभ नाही. हे गांव सोडून जायचा विचार सोडून दे! तुझ्यांत गुण आहेत, कौशल्य आहे, तेव्हा संधी पुन्हा तुझ्या दारांत येऊन उभी राहील बघ!"

विजयला आईचे ऐकावे लागले. आणखी पांच वर्षे त्याने व्यावसायिक शिक्षण घेतले. भरपूर मेहनत केली व तो आता एक कुशल तंत्रज्ञ झाला. पण कधीकधी त्याला ती चांगली संधी गमावल्याचे दुःख होत असे.

त्यावेळी त्या गांवात धनवर्मा व्यापारी शेंगदाणे खरेदी करायला आला. योगायोगाने त्याची विजयाशी भेट झाली. त्याला बुद्धिमान व तरतरीत विजय आवडला, धनवर्माने त्याला विचारले, "हे बघ विजय, मला तू आवडला आहेस. पाझी मुलगी स्वर्णमुखी हिच्यासाठी मी चांगला मुक्ता शोधतो आहे. तुझी संमती असेल तर मी तुझ्याशी तिचे लग्न लावून देईन व माझा व्यापारधंदो तुझ्या हवाली करीन."

हा प्रस्ताव ऐकून विजय गोंधळून गेला. त्याला वाटले की असं झालं तर आपलं जीवन बदलून जाईल आणि आरामात आयुष्य जगता येईल. विजयच्या मनांत आशा पालवली. हा विवाह झाला तर तो श्रीमंत तर झाला असताच, त्याशिवाय पुढील आयुष्य निश्चित मनाने, कोणतीही काळजी वा कष्ट न करता जगणं शक्य झाले असते. असे विचार मनांत घोळत

तो धनवर्माबरोबर त्याच्या गांवी गेला. स्वर्णमुखीला पाहून तो अवाक झाला. ती अत्यंत कुत्स व नेढव होती. परंतु धनवर्मा मात्र विजयच्या अंवाजापेक्षा खूपच श्रीमंत होता.

"माझी मुलगी तुला आवडली असली तर पहिला मुहूर्त घरता येईल." धनवर्मा म्हणाला.

विजयने घाबरत स्वरांत म्हटले, "माझे वडील लहानपणीच गेले. आईने काबाडकष्ट करून मला वाढवले आहे. तिला जे योग्यवाटेल तसंच मी करतो. कोणत्याही परिस्थितीत मी तिचे मन कधी दुखवत नाही. तिला विचारल्याशिवाय मी निर्णय घेऊ शकणार नाही."

"हे बघ, माझ्या मुलीशी लग्न केतंस तर तुझी आईही इथे सुखांत राहील. त्यांचा

आदरपूर्वक मान ठेवला जाईल. त्यांना हे सविस्तर सांगू.”

घरी परतल्यावर विजयने आईला सारी माहिती सांगून म्हटले, “आई, ती मुलगी फारच कुरूप आहे ना आणि व्यापार हे लबाडीचं दुसरं रूप असं मला वाटतं मला व्यापार आवडत नाही, तरीही तुला सुखांत राहाता येईल म्हणून मी या लग्नाला तयार आहे. तुझी जर संमति असली तर मला खूप आनंद होईल. पण जर तू नकार द्यायचे ठरवलेस तर त्याचे मला जरूर वाईट वाटेव.”

सरस्वतीने त्याला म्हटलं, “तुला हवं ते कर, पण मला सुंदर, सुशील सून हवी होती. मला हे स्पष्ट पसंत नाही.”

काही महिन्यांनंतर विजयचे लग्न राधाशी

ठरले. ती गरीब घरांतली होती पण गुणवत्ती व सुंदर होती. त्याचे मन द्विधा झाले तेव्हा आईने त्याला समजावले व लग्न पर पडले.

विजय आता जरा आरामांत राहू लागला. राधास पेशाची हॉब होती. रेशमी साड्या, दागिने खरेदी करून घेऊन ती विजयला तारखे सांगू लागली. विजयने आईपाशी तक्रार केली. तो म्हणाला, “मी श्रीमंतांच्या मुलीशी लग्न करायचा विचार केला, तेव्हा तू मला त्याच प्रकारचायला सांगितलास. आता तुझ्या पसंतीच्या मुलीशी मी लग्न केलं आहे. पण ही मुलगी तर माझा पेशासाठी मारखा जीव खाते. कपडे, दागिने घ्यायला तारखे पैसे मागते. आता मी काय करं ते तूच सांगू.”

जेव्हा सरस्वती राधाशी याबद्दल बोलली तेव्हा राधाने उत्तर दिले, “माणसाने तूच असावे पण म्हणून निष्क्रिय बनू नये. तुमचा प्रसंगा किती हुशार आहे, कुशल आहे. शहरांत जाऊन त्यांना चांगली नोकरी मिळेल. त्यांची विवाह व कौशल्य यांचा उपयोग व्हावा म्हणून मी त्यांना चिडवत राहते. त्यांनी यावर विचार करावा म्हणून मी दडपण आणते.”

सरस्वतीला राधाचे म्हणणे पटले. बीघांनी शहरांत जावे म्हणून तिनेही जोर धरला. त्या दोघांच्याबरोबर तिने शहरांत राहायला जावे म्हणून विजय व राधाने बंड धरला. पण सरस्वतीने त्यांच्या डडपणाने मान तुकवली नाही. ती म्हणाली, “अजून माझ्या अंगात धमक

आहे. “तुम्ही तिथे जाऊन जरा स्थिरस्थायी झालात, तुमच्या मनाप्रमाणे झाले की मी येईन. तोपर्यंत मी इथल्या कामांत गुंतले आहे ते ठीक आहे.”

मनांत नव्हतं तरी विजय पत्नीसह शहरांत गेला. अनेक प्रयत्न केले तरी त्याला तिथे कांही कामधंद्या मिळाला नाही. तो निराशेने म्हणाला, “काय करायचं ते तूच सांग. मी त्याप्रमाणे करीन.”

“मी पडले बाईमाणूस. मी काय सांगणार? तुम्ही जे मिळवाल, त्यांत मी घर चालवीन, नाहीतर सासूबाईकडे परत जाऊं. आईच्या आश्रयाने राहिलं तरी त्यांत कांही गैर नाही.” तिने कडवटपणे म्हटलं.

दोघेही गांवी जाण्यास तयार झाले, तेवढ्यांत विजय आजारी पडला. वैद्याने औषध दिले, पण त्याचा ताप हटला नाही. गांवी जायचे लांबणीवर पडले. वैद्याने औषधाबरोबर पथ्यपाणी सांभाळायला सांगितलेले होते. पण कांही फरक पडला नाही, व प्रकृतीही सुधारली नाही.

“तुम्ही नीट औषध घेत नसाल, वैद्याने सांगितलं तरी ऐकलं पाहिजे ना! केव्हा तुमच्या आजाराला उतार पडेल, देव जाणे! अंगात सारखा ताप असला तर आपण गांवीदेखील जाऊं शकणार नाही. इतका लांबाचा खडतर प्रयास तुम्हाला झेपणार नाही.” राधा नाराजीने त्याला म्हणाली.

विजय म्हणाला, “आपण आईकडे जाऊं

या. तिथे मी बरा होईन.”

राधाने वैद्याला सांगितल्यावर वैद्यराज म्हणाले, “हे बघ, मुलांच्या प्रकृतिविषयी वैद्यापेक्षादेखील आईला जास्त माहिती असते. माझ्या औषधांचा कांही उपयोग झाला नाही. ताप असताना गांवी जाणेही ठीक नाही. त्याच्या आईलाच इथे बोलावून घे.”

सरस्वती आल्यावर विजयचे डोळे भरून आले. “आई, तुझ्याशिवाय मला चैन पडत नव्हते. आता तूच मला बरा कर. मी बरा झालो की माझ्यासाठी उडवाचे बडे एकदा करायचे बरं का! तुझ्या हातचे बडे मला फार आवडतात.”

चारपांच दिवसांतच विजयची प्रकृति सुधारली, तिने वैद्यांना त्याच्या पथ्यपाण्याविषयी

विचारते वैदानी सांगितले, "महिलाभर तरी त्याला तळकट, तेलकट कांही देऊ नका! त्याची प्रकृति खारन होऊ द्यायची असेल तर खा त्याला वडेबिडे!" हे खवचट बोलणे विजयदेही ऐकत

पण सरस्वतीने मात्र वडे बनवले व विजयपुढे ठेवले, तो विडला व आईला म्हणाला, "वैद्य राजानी काय सांगितलेय ते तुला नीट माहील आहे ना? आणि तरी तू वडे केलेस का? तुला मी जिवंत राहिला ह्या आहे की नको?"

सरस्वतीने त्याच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष करित म्हटले, "हे बघ, तुला काय सोसतं आणि मानवतं हे मला चांगलं ठाऊक आहे बरं! तुझी प्रकृति बिघडल अस मी कधीतरी करीन का? दोन लहानसं वडे ठेवतं तं खा निमूटपणे!

पण निन त्याला समजावून दोन लहान वडे खाऊ घातले राधाही जरा घाबरली होती पण बघताबघता विजयदेही प्रकृति सुधारली राधा सरस्वतीला म्हणाली, "सामूबाई, वैद्य नको म्हणले तरी तुम्ही वडे केलेत. झाली खाऊ,

आणि प्रकृति सुधारते आहे. हे कसं काय?"

सरस्वती हसून म्हणाली, "का, मी माझ्या मुलाला चांगला ओळखते त्याला जे हवं असत, ते तो माझ्या तोंडून वकबूल घेतो आणि त्यान समाधानी होतो आणि समाधान हे औषधापेक्षा जास्त प्रभावी असत."

राधेचे डोळे उघडले ती म्हणाली, "अस्ता मला कळलय की जेव्हा त्याच्या स्वभावातल्या उर्मीवाला मी स्वतः लं जब बद्दल ठरवीन तेव्हाच त्याचा आत्मविश्वास वाढून त्याच्यावर रागावण्याऐवजी प्रेमाने त्यांना समजावीन तुमच्याप्रमाणे! यापुढे मी तुमच्यासारखी वागेन तुम्ही मात्र आता नहमी आमच्याजवळ राहिल पाहिजे नि मला मार्गदर्शन करत पाहिजे."

सुनेने मनःपूर्वक वलेल्या चिन्तीला सरस्वती नकार देऊ शकली नाही ज्या घरांत पत्नी पत्नींमधे मतेक्य असले, एकमेकाबद्दल आदरयुक्त प्रेम असते, तो परिवार सदैव सुखी असता

बदललेले भाग्य

हेलापूर्वर्ध बलभद्र व बलराम हे दोघे तरुण लहानपणापासूनचे मंगशी ह्या दोघेही मध्यमवर्गीय कुटुंबातले होते. बलभद्र शांत स्वभावचा व सरल, सुरील होता. पण बलरामचा स्वभाव खूप अगदी याच्या उलट होता. ओळखीच्या किंवा अगोळखी लोकांची टिंगल करणे त्याची श्रद्धाळवणूक होती. त्याला खूप आनंद होत असे.

त्यावर्षी राजाचा जन्मदिन मोठ्या थाळामाळात साजरा करण्याचा असे राजधानीत ठरले होते. हे दोघे मित्र हा उत्सव पाहायला जाण्यासाठी निघाले. निघण्यापूर्वी बलरामने बलभद्रला म्हटले, 'हे बंधू, आपण बऱ्याच दिवसांनंतर राजधानीला आलो आहोत. रस्त्यात कोण भेटेल, काय दिसेल हे काहीही आता सांगता येणार नाही. काही कां असना आपण कोण आहोत हे आपण

कुणाचाच सांगायच नाही काय लक्षात राहील ना?'

त्याच्या या निर्णयामुळे बलभद्र संकित झाला होता. पण त्याने होकारार्थी मान दाखवली. दोघेही चाळत निघाले. धुपाद होता होता ते सुरंगीपुरच्या वशीजवळ आले. त्यांना खूप भूक लागली होती. जवळच एक झोपडी दिसली. ते तिथे गेले. झोपडीत एक ध्यानी राहण होती. एकटीच होती. विचारी.

बलभद्रने तिचा विचारले, 'आजी, आम्ही राजधानीला महाराजाचा जन्मोत्सव पाहायला आलो आहोत. खूप भूक लागलीय. जेवण मिळेल का? आम्ही थोडेफार त्याचे पैसे देऊ.'

'कां नाही मिळणार?' बाळांना थोडा वेळ बस आराम तर करा. असं म्हणत म्हणताने चालू पेटवली आणि ती स्वयंपाकाला लागली. थोड्या

वेळानंतर तिने दोघांना जेवण वाटले.

दोघेजण हातपाय धुऊन बेंदायला बसले. तिने झटपट बनविलेले भोजन फारच स्वादिष्ट होत. दोघांनी त्यावर नाव मारला.

तिथून निघण्यापूर्वी बलभद्रने म्हणारीच्या हातान काही रुपये ठेवत प्रेमळपणे म्हटले, 'फार छान जेवण दिलत तुम्ही. तुम्हाला कितीही पैसे दिल तरी ते कमीच आहेत. पण आम्ही थोडेफार मूल्य देतो आहोत.'

त्यावर म्हणारी म्हणाली, 'भुकल्या जिवाला अन्न देण्यासाठी दुसरे पुण्यकर्म नाही जाऊ द्या, खूप दिवसांपासून मला एक चिंता आहे.'

'सांगा आजी. कसली चिंता आहे? बलभद्रने विचारले.

'हल्ली बरेच दिवसांसाठी कबर साखळी दुखत असते. आणि त्याचा मला फारच त्रास होतो. कुणा वैद्याकडून तपासाय तर तो खर्च मला झोपणार नाही, या कमरदुखीक काही उपाय ठाऊक असेल तर तो मात्र मला सांग.' तिने खूलासेवार सांगितले.

आता तिची गंमत करण्याची बलरामला सुरसुरी आली. ती तिला सांगू लागला, 'महा एक यावरचा फार नामी उपाय ठाऊक आहे. तुमच्या झोपडीच्या मागे जे भलेथोले चिंचेचे झाडे आहे ना त्या झाडाच्या एका फांदीला एक जाळ दोखंड बांधा. त्याचे दुसरे टोक तुमच्या कमराचा बांधून ठेवा. दहाबारा वेळा त्या दोरावर तुम्ही झोका घेतल्याप्रमाणे कडक बघा. कबर दुखायची थांबत अस करूनवेलेल. जर दुखायची थांबली नाही तर त्यावर आपणही एक उपाय

आटवला. त्या झाडाजवळच एक खड्डा खणून त्यात तुम्ही उतरा. गळ्यापर्यंत खोदून इतकी माती त्यात भरा आणि चार तास त्या स्थितीत उभ्या राहा. याने तर शंभर टक्के गुण यायलाच हवा आजी!'

'बाळ, हा तुझा उपाय अगदी नामी दिमत्तोप रे! कमरेच दुखण कमी झाल तर तुझच नाव घेऊन आम्हांवर देईल, सांग तरी बाबा. तुझ नाव काय ने!'

बलरामने न गांगरला ठोकून दिले, 'माझ नांव बलभद्र आहे. आम्ही हेलापुरीचे आहोत. शिवशाही तलावाजवळच माझ घर आहे.

बलरामची ही गंमत बलभद्रला काही आवडली नाही. पण त्याला वाटले की म्हणारी काही बलरामचा उपाय करणार नाही. नुसत ऐकून राखून देईल किंवा विचारून जाईल.

- लक्ष्मण सूर -

चांबोबा

५७

जुलै २००३

लोखंडी नंतर राजधानीला गेले आणि राजाच्या जन्मोत्सवाचा यादमाट व संध्यापाहून ते हेलोपुला परत आले.

बघताबघता दहा वर्षे उलटली एके दिवशी बलभद्र व बलराम गांवातल्या मध्यावर असलेल्या पातावर गंग्या मारत वसले होते त्याचेही तिथे आणखीही काही लोक आजू बाजूला बसले होते. तिथे एक नवा इसम येऊन या मंडळींना विचारपेक्षा उगाळ, "आ गांवातल्या बलभद्र व बलराम कुठे आहेत ते मला सांगता का?" "मीच बलभद्र! आपण कोण?" आणि काय काम आहे?" बलभद्रने विचारले.

तो इसम भुगधीपुराहून आला होता "त्या गांवात राजाणाच्या एका घुडने आपली सारी संपत्ती वीस हजार सोन्याच्या मोहरा पाच

एकरांचे शेत, एक पक्क्या बांधणीचे घर हे सार शिधशास्त्री तलावाजवळ राहाणाऱ्या बलभद्रच्या नांवाने केलेले आहे भुगधीपुराच्या ग्रामाधिकार्याने या गृहस्थाना हे पत्र देऊन त्यांनी भुगधीपुरला यावे आणि ही संपत्ती आपल्या ताब्यांत घ्यावी असे सांगितले आहे."

बलभद्र व बलराम हे ऐकून थक झाले त्यांना ती म्हतारी लगेच काढली त्या गरीब भुडाला ही एवढी संपत्ती कुठून मिळाली असावी याची कल्पना या दोघा मित्रांना येईना

ते लगेच भुगधीपुरला जाऊन ग्रामाधि कार्याला पंढर नव्हा त्यांना शार उलगडा समजाला म्हतारीला बलरामने जी उपाय सुचवला त्यानुसार तिने चिंचेच्या फांदीला दोरबुड बांधले टोंक आपल्या कमरेला बांधले

आणि ती झांका खेळ लावली त्या बाळलेल्या फांदीच्या बुड्यात एक होली होती व त्यांत सोन्याच्या मोहरा होत्या म्हतारीच्या झुलण्यामुळे त्या मोहरा खणखणत खाली पडल्या म्हतारीच्या पूर्वजांनी बहुधा त्याची सपनी लपवून ठेवलेली होती पण म्हतारीची कस काही दुखायची थांबली नाही म्हणून तिने दुसरा उपाय करून बघायचे ठरवले त्याप्रमाणे ती बसिनीत मोठा खुड्डा खुणावला लागली तर तिथे बसिनीत एक ताच्याचा धडा दिला मिळाला त्यातही मोहरा भरलेल्या होत्या

आता म्हतारी सधन झाली होती आणि तिने एका चांगल्या वैद्याकडून आपल्या झुलण्यावर उपचार करून घेतले नंतर तिने घर बांधले, शेत विकत घेतले व नोकरचाकरही ठेवले काही दिवस ती आसामान राहिली नुसतंच तिचे निधन झाले होते तिला कुणीही वास नव्हता, म्हणून तिने आपली सारी मालमत्ता बलभद्रच्या नावावर करून ठेवली होती कारण तिला वाटल की या सगळ्या बदलाला बलभद्रचा उपाय हाच कारणीभूत आहे.

बलरामने तिची गमत करावी म्हणून आपले

नांव बलभद्र आहे असे सांगितले होते आता बलभद्रपुत्र नशीब उजळले होते

पण बलभद्रला मात्र वाटल की या संमतीचा खरा गरम बलरामच आहे. त्याने ग्रामाधिकाऱ्याला खरी कहाणी सविस्तार सांगितली व ही संपत्ती बलरामकडे सौंपवावी असेही सांगितले

ग्रामाधिकार्याने तसे करण्यास नकार दिला व तो पुढे म्हणाला, "मृत्यूपूर्वात जे तिहीलेले असले त्यात बदल होऊ शकत नाही नस करण हे कायद्याच्याविरुद्ध आहे" आणि त्याने कायद्याप्रमाणे ती सारी संपत्ती बलभद्रच्या ताब्यांत दिली

बलराम हे सह गमीरपणे बसत होता, तेव्हा बलभद्र त्याला दिलासा देत म्हणाला, "काळजी करू नकोस तुझ्या चोष्टेखेग स्वभावामुळे चानस आणि वाईट, दोन्हीही झाले आहेत शोचले काही महिने कां होईना म्हतारी आनंदान सुखान राहिली हे आपले सदभाग्य आहे यापुढेही तू सर्वांशी प्रेमाने वाग, त्याचा आदर ठेवून जा" अस म्हणून त्याने त्या अचानक सांभलेल्या संपत्तीचा अर्धा वाटा बलरामच्या ताब्याने करून दिला.

भारताची ओळख

१. हिंदु पुराणात देवाचा गुरु कोण होता?
अ. शुक्राचार्य
ब. द्रोणहोत्र
क. बृहस्पती
ख. वेदव्यास
२. आधुनिक गणितावल्या 'पाप' या संज्ञेचा शोध कोणत्या भारतीय विद्वानाने लावला आहे अस मानतात?
अ. आर्यभट्ट
ब. भवभूती
क. ब्रह्मगुप्त
ख. भारद्वाज
३. 'पुसा इन्स्टिट्यूट' या प्रसिद्ध व लोकप्रिय स्वयंसेवी कोषट्या विक्याचे नाव जोडले जाते?
अ. खगोलशास्त्र
ब. गणिताशास्त्र
क. शेतकीशास्त्र
ख. सांख्यशास्त्र

४. 'उत्तर भारतातल्या एका प्रसिद्ध विद्यापीठाच्या संस्थापकाचे हे चित्र आहे त्याचे नाव काय?' ते विद्यापीठ कोणते आहे?

५. पूर्वीचे 'युनिवर्सल कॉलेज ऑफ एजिनियरिंग' असा एक लोकप्रिय विद्यापीठ झाले आहे ते कोणते?
अ. अण्णा मुनिस्वर्सी
ब. नाथपूर युनिव्हर्सिटी
क. सरकी युनिव्हर्सिटी
ख. काफकीय युनिव्हर्सिटी
६. 'भारतभूत मानवशास्त्रासाठी तुम्ही घातले कोणते नाव जोडाले?'
अ. डॉ. जे. लक्ष्मणस्वामी मुदलियार
ब. डॉ. के. अनंतकृष्ण अय्यर
क. डॉ. भ्रमन्वर्धन
ख. डॉ. आशुतोष मुखर्जी

(उत्तरे पुढील पृष्ठावर)

जूनच्या प्रश्नावलीची उत्तरे

१. लेकन झील
२. गंतधर्म
३. हैदराबाद
४. २९ मे १९५३ रोजी का. अखिल हिंदी यांनी तेलंगी सरकारावर एमनेन्टच्या शिक्कावर प्रथम पाऊल ठेवले
५. मेहुपलायम व उटी (उदकमहलम) यांमध्ये धावणारी छोटी रेलगाडी ही चित्रात दाखवल्याप्रमाणे डिझेल वा इलेक्ट्रिक अंजिनवर चालत असून हिल लोको अंजिनवर असताना

गणेश पुराण

गुरुच्या दारावर झाकण म्हणून ठेवलेला मोठा वगळ गजराजाने आपल्या सांडने एखाद्या खडबासारखा उचलून बाजूला टाकला, आणि तो गृहंत शिरला. त्यानंतर थोड्याच वेळाने हत्ताभूषणांची गाळेडी आपल्या सांडने उचलून घेऊन आला. त्याने ती रत्नेभूषणे सौदामिनी समोर टाकली. चंद्रहार आणि माळा तिच्या मळ्यात घातल्या. त्यानंतर आपली सोद तिच्या पाठीवर, बाय मुलीच्या पाठीवर प्रेमाने हात फिरवितो नशी फिरवली, सर्व वागिने घालून बाकी उरलेल वागिने घरी घेऊन जायला हत्तीने सौदामिनीला सुचविले. सौदामिनी वागिने घालून तयार झाल्यावर हत्तीने तिला जंगलापलीकडे कल्याणी नगराजवळ पाँचविले. सोऱ्याच्या वागिन्यांनी मदलेल्या आपल्या सुनेला पाहून कवहकठी बघित झाली. नंतर स्वतःला सावळने

तिने वागिने कसे मिळाले हे सौदामिनीकडून तोंडी काढून घेऊन मनांतल्या मनांत पुढपुढी "सरसी म्हणजे हत्तीला कवहकठी फळ इतक आवडत का?" मग ती लोच बाजारात गेली व एक पिशवी भरून कपडे विकत घेऊन आली. वागिने भरून आणायला कवहकठी एक पिशवी बरोबर खांब्यावर घेऊन निघाली तिच्या एका हातात कवठे भरलेली पिशवी होती. जंगलात पाऊल टाकल्यावर तिने सर्व प्रदेश चाबून काढला. परंतु तिचा कोठेही कवसाचे झाड आढळले नाही. शेवटी एका खिंचेच्या झाडाखाली ती बसली. तिने पिशवीतून खांब्याला एक कवठे काढले ते हानात घेऊन ती आपला कंठ मोकला कळत घेऊन भजन म्हणू लागली. यो हत्ती इकडे ये, कवठे आणिने, खाऊन घे,

आण दागिने सोन्याचे,
पुरवे लाड. पन्सगाचे,
येर हत्ती. इकडे ये,
सुवर्णभूषण, मजला दे म

कलहकठी बराच वेळ आवळून आळवून राहत राहिली परंतु हत्ती जाला नाही एक आवाज ऐकू आला आकाश दुमदुमू लागले कलहकठीला वाटले की तो हत्तीचाच हुंकर असावा तिन मान करू न उभी राहून दूरवर पाहिले एक वघ असा मारीत येत होता

बापल्या छाछावरवीं पिरखी न कैकता ती घाबरून पळू लागली आणि खाली पडली ती पडली ती गृहसमारंभ पडली नखेबाच आभार मानून आनंदाने तिने गुहेत प्रवेश केला गुहेत दागिन्याचे डींगच्या डींग पडलेले पाहून ती वेड्यासारखी दागिने घालीत गेली दागिन्यांनी पिशवी भरून घेतली ती उचलून गुहेच्या

दारापर्यंत कशीबशी आली परंतु तिच्या दुर्दैवाने गुहेचे दार बंद झाले होते समोर निला एक ब्रह्म राक्षसीण बाल डोळे करून अर्धे अम्मलेनी दिसली ती हसन होती तिचे ते ह्मण भयंकरच होते

ती राक्षसीण मोठवाने ओरडली - 'ए कलहकठी, तू आपल्या सुनेला त्रास देणारी सामू आहेस, तर मी सासूला गिळकृत करणारी सून आहे मी सांगते ते ऐक!' असे म्हणत त्या ब्रह्मराक्षसीणीने आपला अन्न वृत्तांत सांगायला सुरवात केली

"मी पूर्वी एक भग्न सुद्धा होती आईवाडेला मी माझे नाव कलहकठी ठेविले परंतु सासरी गेल्यावर मी आपल्या वाचाळपणामुळे त्या घेठेत कलहकठी म्हणून प्रसिद्ध झाले

कलहकठी, तू जितकी फुर आहेस तितकीच माझी सासू साध्या स्वभावाची होती

"मी सासरी गेल्यानंतर एका वर्षाच्या आन माझे यजमान घर सोडून देशाटमाला निघाले मी दागिन्यांवर जीव टाकी सोन्यासारखी पिक काढणारी राते विकून मी सोन्याचे दागिने करविले माझ्या सासूने मला नाकातल्या सुकल्यापासून कंवरसर्दखापर्यंत सर्व दागिने दिले

अशा धंद्याच्या स्वभावाच्या सासूला मी एक वेळ सुखाने खाऊ दिले नाही कामाला लावून मी तिच्याकडून परतली सर्व लहानमोठी कामे करवून घेऊ लागले

शेवटी माझे सारासारे माझ्या अशा बराचपणाला कटाकटून गेले, बातांमि भरणीत जाऊन स्थानी गणफतीचे दर्शन घेतल्यावर तेथेच आपला देह

ठेवायचाही ठरविले सामूच्या हाताने एक उलगसे गांठोड घातून मी ते हिप्रकावून घेतले त्या धक्क्याने माझी सासू भूमिनीवर पडली आणि तिने कायमचे डोळे मिटले

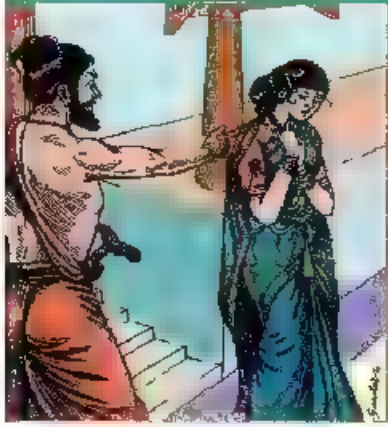
माझे सासरे सौमिक स्वभावाचे त्यांनी ते स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिले असूनही एक चकरा शब्द काढला नाही तरी त्या दिवशी सध्याकाळी अत्यंत दुःखाने संतापून ते म्हणाले 'हे पापिणी तू माझी सून आहेस, नाहीतर मी तुला नन्काळ शपथ देला असता आम्ही दोघे अमा विचार करून सर्व कष्ट सहन करीत आलो की आपचा एकुनता एक मुलगा कधी तरी परत येईलच आणि तू त्याच्याबरोबर सुखाने संसार करशील असा माझं तुरुन्याजवळ एकच भागण आहे की पुढे कधी काळी माझा मुलगा यतला तर निदान न्याला तरी सुखी ठेव असे भागून माझ्या सासून्याने अत्यंत दुःखावेगाने शेवटचा फ्यास घेतला आणि आपल्या साध्वी ही बरोबर जणू कोही सहजमनच केले ते घोर निराशेन व तापमयी पुरुष होते

त्याच वेळी तेथे एक सन्यासी आला तो माझ्या सासूसामन्यांच्या देहावर पडून रडू लागला त्या रूचाशयाने माझ्याकडे मतन नजरे पाडिले पळ्याला - "तू एक ब्रह्मराक्षसी हांजनप जन्मतः राहिली पाहिजे होरीस ' त्यानंतर त्या वृद्ध जोडप्याच्या अत्येष्टी विधी उरून तो सन्यासी तेथून निघून गेला तो सन्यासी दुसरा तिसरा कोणी नव्हता माझ्या रुपावर शब्दून माझ्याशी संक्षर करणारा माझा पत्नीच होता अशा तऱ्हेन आमली जन्मकथा सांगून ती राक्षसी थोडा वेळ

धाबली, नंतर पुढील कथा सांगू लागली 'दागिन्याचा मोह आणि लोभ असल्या कारणाने मी आपणखी एक पाऊल पुढे टाकून काही चोराना च तुटेयाला आश्रय दिला मी दरोडेखोरांची राणी म्हणून ओळखवी जाऊ लागले याच गुहेत दरोडेखोर दागिने उगणून जमा करीत त्या सर्वां संपत्तीची मालकी मिळावी यासाठी मी सर्व दरोडेखोरांना विष घालून अच बाडले भरणपूर्वी सूड घेण्याच्या हेतूने त्यांनी मला या गुहेतच ठेवले आणि गुहेच्या बाराबर एक मोठी धोंड आणून ठेवली

कलहकठी, मी याच गुहेत हे दागिने व वैभवं पहात उपाशी व तहानेनी राहून शेवटी नडफडून मेले आणि आता एक ब्रह्मराक्षसीण होऊन येथे राहते आहे गुहेत प्रवेश करणाऱ्या हत्तीने मला सांगितले की तुझे डोळे उघडल्यावर मी या पिशाचिनीच्या जीकातून मुक्त होईन "

हमीने तुझ्या सुनेला जे दमिने दिले द्योत ते सर्व खऱ्या सोन्याचे होते परंतु तू जे अंगावर घातले अहेस ते खऱ्या सोन्याचे आहेत की नकली, हे जरा नीट पाहून घे.” ब्रह्मराक्षसीण म्हणाली

मध्यांतरी पिशवीचे तोंड उघडले व तिच्यातून सापविंचू काहे! येऊन गुहेत चालू लागले आपल्या अंगावर साप व विंचू चालवत असलेले पाहून कलहकठी किंवाळी फोडून ओरडू लागली ब्रह्मराक्षसी आपल्या अक्राळविक्राळ तोंडाने हँसू लागली. ती म्हणाली “तू आपल्या सुनेवर अन्याचार करणारी कलहकठी आहेस नी राससूरासऱ्यांना सुनवास देणारी कलहदुंदुपी आहे. आपल्या मारख्या तोंडी बायकांमुळेच सर्व नारी जातीला कलक लागला आहे उत्तम स्वभावाच्या आऱ्हा सुनेबरोबर तू चांगली कळवीस तर तुझा काही वाईट होणार नाही नाहीतर

या गुहेत माझ्यासारखी ब्रह्मराक्षसीण होऊन या गुहेत तुला राहणे लागेल. आता तुझी पाळी आहे कलहकठी कान उघडे ठेवून ऐकते आहेस ना?” कलहदुंदुपीने विचारले

तेव्हा कलहकठीने आपले कान धरले राक्षसीणीच्या गायी पडून म्हणाली - “भाडे डोकें ठिकाणावर आसं आहे. मी सुनेबरोबर नीट बागेन, मला मुक्त करून या जंगलापलीकडे पोचली करा!”

ब्रह्मराक्षसीणीने कलहकठीला जंगलापलीकडे कल्याणी नगराच्या वेरीवर पोचविले आणि तिला बजावून सांगितले “ऐका! तू वितते क्यनभा केजेस नर तुही माझ्यासारखी ब्रह्मराक्षसीण होऊन या गुहेत येऊन कायमची राहणी खबरदार, बजावून ठेवते!” असे सांगून ती जंगच्या जागी जळून धूस झाली

कलहकठी धावत घरी गेली आणि सौदामिनी सगळे गुडघे टेकून म्हणाली ‘भुली सौदामिनी! तू मला माफ कर, मुलास व सुनेला पोषत व मैमसारखी सुखाने राहत असलेली पाहून जो आनंद होतो, त्याच्यासमोर जगातले सर्व वैभव फुकट!’

सौदामिनीला वाटले की गणपतीच्या कृपेचे सासूच्या स्वभावात हा बदल झाला तिला आश्चर्य झाले

त्यानंतर पुढे कलहकठी फुड्या कलकठी या नावेच ओळखू जाऊ लागली.

पावनमिश्राने आपली गोष्ट येथवर संपवून विचारले ‘मुलांनो तो हत्ती कोण होता थर?’ तेव्हा भुलंच नव्हते तर मोठी भाषासंही उत्साहाने म्हणाली ‘गणपती आपला बातापि

गणपती!’ असे म्हणत व प्रसाद घेऊन सर्व आपापल्या घरी निघून गेलीं

पावनमिश्र दुरराज देवळाच्या भिंतीवर काढलेली, किंवा कोसलेली चित्रे दाखवून त्यांची आख्याने सागत असे. अशात देवे जांबात कृष्णाच्या मनात गणपतीवरची श्रद्धा व भक्ती वाढू लागली

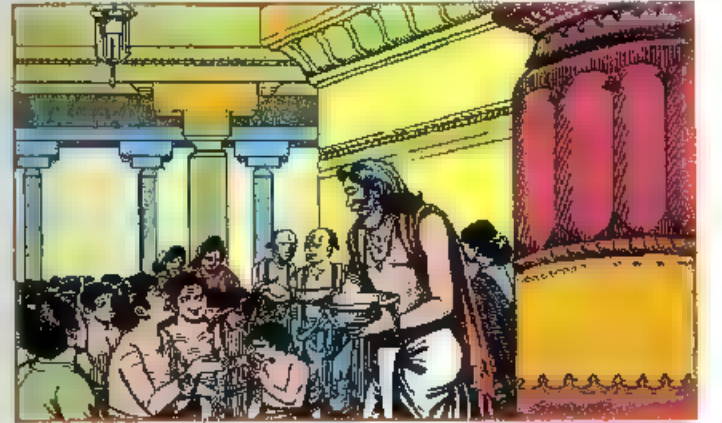
एके दिवशी एका संगीतप्रेमी व्यक्तीने एका भिंतीवरचे चित्र दाखविले. त्या चित्रात एक गायक तंबोर घेऊन गातो म्हणत होता आणि गणपती निरनिगळे हावभाव करून नृत्य करीत होता त्या संगीतप्रेमीव्यक्तीने त्या चित्राची कथा सांगायलास विनंती केली.

पावनमिश्र कथे सगू लागले, “बातापि नाम सर्व कलाच आगर हाते तेथे कवी पंडित

गायक आणि इतर कलात प्रवीण लोक रचत असत

गजानन पंडित हा त्या नगरातला सर्वात श्रेष्ठ पंडित होता त्याला विविध कलांची घण चांगली माहिती होती त्याचा कंठ फार गोड होता व त्यात एका तऱ्हेची भुलवून सोडणारी शक्ती होती तो बातापि गणपतीची स्तुती करून अनेक भक्तीगीते लिहून म्हणे त्याचा नातू बाल गणेश भट डोलत ताल देई

गजानन पंडित मोठे आयोजात ‘धिमिकिट धिमिकिट, तांडव नृत्य करी गजानन’ नांवाचे गीत निरनिगळ्या रंगात गुळून म्हणे तेव्हा भुल्य गणपती इंद्रधनुष्याच्या सातही रंगात आपले रूप बदलून नाथे आणि श्रोता व दर्शकांत मुख मदी गणपती हसट्वची रागांत पादऱ्या शुभ्र

राजहंसासारखा, गायामानव रागांत (भैरवी रागांत, प्रातः काळच्या गयिर्बासारखा भैरवी रागांत लाल कमळासारखा, हिंदोळ रागांत निळ्या आकाशासारखा, नीलावरी रागांत निळ्या कुमुदासारखा, आनंद भैरवी रागांत पांढऱ्या कुमुदावर चक्राकणाऱ्या गौणिकाच्या चांदणीसारखा दिसत होता.

तसा गजानन पंडितांना मानमरातबायसत्कार करवून घेण्याचा नाद मळता तरी दरवर्षी गणेशाची सुवर्णमूर्ति देऊन त्यांचा सत्कार काढ्यात येई. त्या मूर्तींनी त्याचे सर्व घर भरून गेलं होतं.

देशानतः थोर पंडित व विद्वान गजानन पंडितांचा आदर करीत आणि त्याला गुरु मानून त्यांना मान देत. परंतु बातापि नगराचे काही विद्वान गजानन पंडितांच्या हेवा करू लागले. त्यांचा नायक स्वरकेसरी होता. स्वाकसरी सर्वदा आपल्या विद्वत्तेचे प्रदर्शन करण्यासाठी हावटपणा करीत असे. तो गाऊ लागे त्याबरोबर सिंहगजना झाल्यासारखे किंवा लाघाने छकाळी फाडल्यासारखे वाटे. तो गाऊ लागला की मुद्दंग

वाजवणारा वावरून जाई. परंतु गजानन पंडितांच्या मनस विद्वत्तेचे प्रदर्शन करण्याची इच्छा कधी उपजली नाही. तो गणपतीवरच्या श्रद्धा व भक्तीमुळेच गाई. तो तन्मय होऊन गात असे आणि गाता गाता त्याचा कंठावरील हाई अशा वेळी गजानन पंडितांची श्रद्धा उडायला स्वयंकेसरी व इतर पंडितांना खूप फावे.

ते म्हणाल की गजानन पंडितांना शास्त्राचे ज्ञान थोडेदेखील नाही. त्याच संगीत म्हणजे सयंगाने संगीत म्हटलं जाऊ लागलं आहे. अशा शब्दांत ते मनावे सभाषान करून घेत. परंतु गजानननाला त्या गांछीची कधी फिकीर नसे. आपल्या हृदयात बसवलेल्या गणेशाच्या मूर्तीचे स्मरण करून, तन्मय होऊन, तो एकानात बसून आपल्या इष्ट देवताशी बोलतो. त्याच्या गाण्यात एका वाटेची अवघर्षनीय अशी शक्ती होती. तिच्यामुळे श्रोता मंत्रमुग्ध झाल्यासारखे स्वर्गीय मुखाचा अनुभव करीत.

त्या वर्षी कोणत्याही परिस्थितीत स्वर्गामूर्ती गजानन पंडितंच्या घरी पोहोचला कामा नये अशा विचार करून स्वयंकेसरीने एक डाय टाकला.

जुलै २००३

66

चांदोबा

राक्षसिणीचा पाळीव पोपट

वीरबाहु एक बावळट माणूस होता. त्याच नुकसान होणार आहे हे माहीत असूनदेखील तो त्याला विरोध करीत नसे, मज्ज बसून राही. तो दूध विकून गुजराण करीत असे.

त्याच्या झोंपडीशेजारी एक जुनाट खोपट होतं. त्या घरात विष्णू व लक्ष्मी नांवाचे एक जोडपे नुकतेच राहायला आले होते. ती दोघेही अनिश्चयचतुर होती, गोड बोलून इतरांकडून काम करून घेण्यात फटाईत होती. दोघेही दिवसातच त्यांना अवाज आला की वीरबाहु अगदीच भोळसरट आहे. ती दोघे त्याला आपली कामे सगळ्याला लागली शहरांत जाऊन दुधाची विक्री केल्यानंतर वीरबाहुला घरासाठी आवश्यक ते सामान आणाय लागे. घरी आल्यावर आणणाची झाडलोटा कवची लागे. कधीकधी विहीरीनलं पाणी काढून हंडे, कळशा भराव्या लागत.

त्या दिवसात वीरबाहुच्या मुलीचे लग्न ठरले,

बनारसला सुंदर रेशमी साडख मिळतात म्हणून साड्या खरेदी करण्यासाठी तो बनारसला जायला निघाला.

बाहेर भोंट्यावर बसलेल्या विष्णूने त्याला म्हटलं, 'माझ्या बायकोसाठीदेखील एक चांगली साडी घेऊन ये. तू परत आल्यानंतर मीपैस दईन.'

बनारसमधे वीरबाहुने लक्ष्मीसाठीदेखील एक साडी घेतली. तो जेव्हा परत आला तेव्हा तो घरान शिरण्यापूजीच निघून गेला. एक चांगलीशी साडी उचलली व म्हणाला, 'आज शुक्रवार आहे. पाद्री घाली आज कपटानून पैस काढत नाही. उद्या पैस घेऊन जा.'

पण चाट दिवस झाले तरी विष्णूने त्याला काही पैस दिले नाहीत. मुलीसाठी बागडबा करायला टाकायच्या हत्त्या नाईलाजाने वीरबाहुने विष्णूचे दार खटखटवले. दार उघडल्यावर त्याने विष्णूला म्हटलं, 'मलापेशाची फार बरारी आहे, त्या रेशमी

मवाणी प्रसाद -

साडीचे ते पांचशे रुपये कृपा करून मला लगेच दे." हात चोळत वीरबाहु म्हणाला.

विष्णू रागाने आत गेला आणि साडी घेऊन आला, ती साडी त्याने जमिनीवर फेंकून म्हाटले, "तुला नि तुझ्या साडीला नमस्कार! माझ्या बायकोला ही साडी मुळीच आवडली नाही, घेऊन जा ती!"

वीरबाहुच्या बायकोला जेव्हा हे कळलं, तेव्हा ती म्हणाली, "आता आपण तरी काय करणार? पैसे तर त्रगेच खेवेलच. दुकानदार आपल्या ओळखीचा आहे; तुम्ही जा आणि साडी परत देऊन पैसे घेऊन या."

वीरबाहु लगेच पुन्हा बनावसला जायला निघाला, पण या वेळेला नेहमीच्या राजप्रगति न पाता तो जंगलातल्या वारेने जाऊन लागला, म्हणजे त्याला घरी लौकर परत येता आले असतं.

जंगलाच्या मध्यावर एक जुने वखचे झाड होते. त्याच्या फांद्यांमध्ये एक राक्षसीण राहात होती. तिच्या मुलीच्या लग्नाची ती तयारी करीत होती. वीरबाहुला पाहून ती कर्कशपणे ओरडली, "अरे कळिकाळा, माझ्यासारख्या ब्रम्हसंन्यासीच्या बरी तू अगदी दिवसाढवळ्या येतो आहेस? एवढी तुझी हिंमत?"

तिला पाहून वीरबाहु थरथर कांजयला लागला. त्याने हात जोडून तिला म्हटले, "राक्षसीमाते, माहां कांही सरंवाईठ करूं नकोय. माझ्या एकुलत्या एक मुलीच्या लग्नासाठी मी तयारी करतो आहे." त्यानंतर जे बडलं ते त्याने तिला सविस्तर सांगितलं आणि तो पुढे सांगू लागला, "पेशमी साडी परत करून पैसे जाणाऱ्याला मी बनावसला जातो आहे. लौकर पांचशे म्हणून मी ही जंगलातून जाणारी वाट धरली."

राक्षसीण त्याला कांही बोलणार होती तेवढ्यांत वधूवेषांत सजलेली तिची मुलगी झाडावरून घाडकन उडी मारून खाती उतरली. वीरबाहुच्या हातांतली पिशवी तिने झिलकावून घेतली आणि त्यांतली साडी बाहेर काढली. आपल्या आईला ती साडी दाखवत ती म्हणाली, "आई, बघ तरी ही साडी. किती सुंदर आहे! बादशिंयमाच्या सातड्याच्या कपड्यापेक्षां जर ही साडी मी विवाहमंडपात नेमून गेलं तर लोक माझ्याकडे टकमकून बघत राहातील. वगळा हा साडीचे पैसे देऊन ही विकून घेऊं या."

मुलीच्या म्हणण्याप्रमाणे साडीची किंमत राक्षसीने वीरबाहुला दिली. पैसे घेऊन जेव्हा ती परत जायला निघाला तेव्हा नवरी राक्षसीमुलगी

एक पिंगन्यांत ठेवतेला पोपट घेऊन जावी व त्याला तो पिंगरा देत म्हणाली, "माळा मी दोलायला शिकवल्या, मला हा खरा माझ्या प्राणापेक्षा अधिक प्रिय आहे. याची बढई अशी आहे की माझ्या होणाऱ्या सासूवाईनी पाळलेले पोपट, चिमण्या व पतंग ह्यांच्या हाती खाल्ले की हा त्यांना मारून टाकील. आता या पोपटामुळे माझ्या सासूवाईशी भांडण होण्यापेक्षा, या बोटण्या पोपटाला तू घेऊन जा."

पोपटाचा पिंजरा घेऊन वीरबाहु घरी रतला. जेव्हा ती घरी पोचला, तेव्हा अंगण झाडीत असलेली शेजारची लक्ष्मी तिथे होती. तिने त्या पोपटाचा पिंजरा पाहिला आणि वीरबाहुकडून सर्व हकीकत काढून घेतली. नंतर ती म्हणाली, "म्हणजे याचा अर्थ असा होतो की तुला साडीचे पैसे मिळाले. ती साडी पक्का आवडली नव्हती म्हणून तुला बनारसला जायचे होते. आणि त्यामुळेच तुला हा नोचका पोपट मिळाला. म्हणजे याचा अर्थ असा होतो की माझ्यामुळेच तुला मिळालेला हा पोपट माझ्या मालकीचा होतो." असं म्हणत तिने तो पिंजरा त्याच्या हातांतून काढून घेतला.

लक्ष्मी जेव्हा पिंजरा घेऊन आपल्या घरांत शिरली, तेव्हा आश्चर्यचकित नजरेने तिच्याकडे पाहून विष्णूने विचारलं, "हा पोपट कोण आणला आहेस तू? काय करायला निघाली आहेस?"

"तुम्ही बघतच रहाल आता! या पोपटामुळे आपले नशीब फळफळणार आहे." लक्ष्मीने गर्वाने म्हटलं. "पोपट कधी नशीब नवतू शकेल का?" विष्णूने शंकात स्वागत म्हटलं.

"तर मग ऐका! परबां आपल्या राजाच्या

मुलाचा पांचवा वाढदिवस आहे. मोठ्या थाटात समारंभ होणार आहे. त्यावेळी पांचवा वाढदिवसाच्या निमित्ताने या बोलक्या पोपटाची भेट मी राजपुत्राला जर दिली तर राजा खूब होऊन आपल्याला इतके सोनेनाणे देईल की आपल्याला ते उचलायला देखील कष्ट पडतील." लक्ष्मीने मोठ्या दिमाखात म्हटलं.

लक्ष्मीचे बोलणे पुढे होते न होते तरीच आपले पंख फडफडवत पोपटाने गोड स्वरात म्हटलं, "वा वा, काय हे माझं भाग्य!"

दुसऱ्याच दिवशी विष्णू व लक्ष्मी राक्षसीणीच्या तऱ्या पाळलेल्या पोपटसह राजधानीला पोचले. राजवाड्यावर घुमाराच्या वाढदिवसाची अगदी थाटात तयारी चालली होती. लक्ष्मीने राजाला बसून बसून विनयाने म्हटले, "महाराज, ज्या दिवशी युवाजांचा जन्म झाला त्याच दिवशी मोठ्या

कटाने मी हा पोपट पकडलाय आणि तेव्हापासून मी याला मोठ्या प्रेमाने रातभाळताय. याला मी प्रेमाने बोलायलादेखील शिकवसं आहे. युवराजांच्या वाढदिवसाका आमच्यातर्फे हा बोलणारा पोपट अगदी भेट देतो आहेत त्याचा स्वीकार व्हावा."

लक्ष्मीचे बोलणे व ही भेट राजराणीला फारच आवडली. त्यांना खूप आनंद झाला. युवराजाने तो पोपट लढिवाने घेऊन हातांत घेतला आणि, "अ, आता तू माझ्याशी बोल हो!" असं म्हणत पोपटाची पापी घेतली.

राक्षसिणीच्या मुलीचे बोलणे ऐकून ऐकून पोपट बोलायला शिकला होता. त्याने म्हटलं, "चा या, मी कितो भाग्यवान! माझ्या माम्याबद्दल काय बोलायचं? या जीवनात तू लोण्यासारखा स्नेहशील दिसतो आहेस, चमकतो आहेस. माझीच तेव्हां कढमलेल्या तुपासारखा तुला सुगंध सगळीकडे पसरत. तुला बघून वर मला असं वाटतं की इशल्या इथेच तुला चावून चावून खावं!" असं बोलत त्याने राजपुत्राच्या हाताला व गोलाला कडकडून चावा घेतला.

छोट्या राजपुत्र मोठ्याने रडायला लागला आणि

त्याने पोपटाला सोडून दिले. दुसऱ्याच क्षणीं पोपट उडून गेला. राजपुत्राच्या गालावरून रक्ताचे थेंब ओघळू लागले. ते दृश्य पाहून राजराणीच्या संतानाला पारावार राहिला नाही.

तावडतोव राजवैद्य आले बऱ्यानी राजपुत्राला औषधोपचार केले. मंत्री म्हणायला लागले, "महाराज, हा रोजारच्या सज्याचा कट दिसतोय. राजपुत्राच्या वाढदिवसाच्या वेळीच मुराम असे अशुभ शब्द पोपटाला शिकवून ते बोलायला त्यांनी लावले आहेत."

विष्णु व लक्ष्मीला भटवयांची शिक्षा करून त्यांना नंतर तुरुंगात धाडण्याची आज्ञा राजाने लागलीच दिली. आधीच निदोष आहेत हे सिद्ध करण्यासाठी विष्णू व लक्ष्मीला सहा महिने लागले. नंतर त्यांना पुन्हा त्याच गांवात राहायला जायची आज्ञा वाटू लागली. म्हणून त्यांनी बुलत्या गांवात जाऊन विन्हाड धाटले.

राक्षसिणीच्या मुलीच्या पोपटामुळे विष्णू व लक्ष्मीच्या आसंनून वीरवाडूची सुटका झाली. आता तो अपत्या पत्नीबरोबर सुखाने व शांतपणे राहू लागला.

चुकीची जाणीव

सीताराम एक सामान्य व्यापारी होता. नुकतेच त्याचे लग्न सीताशी झाले होते. सीता सासरी राहायला येऊन महिन्यांदेखील झाला नाही तेवढ्यांत तिने सासूवाई सारख्या भांडणतटा करीत असतात या सवयीक त्यांना तिने नणंदेच्या घरी पाठवून दिले. आता सीताराम व सीता ही दोघेच घरी राहू लागली.

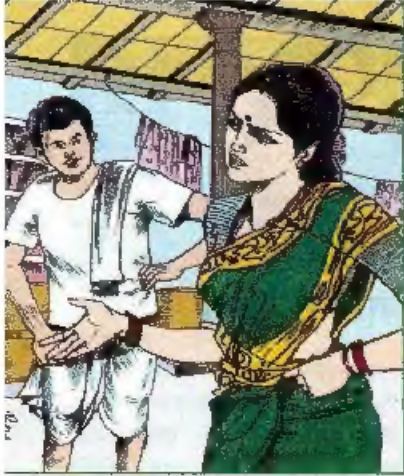
त्यांच्या घराच्या एका बाजूला राजारामचे विन्हाड होते, आणि दुसऱ्या बाजूला सोमनाथचा संसार होता. हे दोघेही श्रीमंत नव्हते. साहजिकच राजारामची पत्नी रमा आणि सोमनाथची पत्नी सत्या यांनी सीताशी मैत्री केली. वेळोवेळी त्या दोघी तिच्याकडे डाळ, साखर वगैरे सामान उसने मगायला जायच्या. पण सीता महाबस्ताद होती. ती त्यांच्याशी गोडगोड बोलायची, पण त्यांना हवे असलेले सामान काही द्यायची नाही.

थोड्याच दिवसांत सीताराम व सीता यांच्यात लहानसहान भांडणे होऊं लागली. सीता

अगदी आळशी होती. दुपारी त्री दोन्ही वेळचा स्वयंपाक उरकत असे आणि दिवसभराचे काम संपले म्हणून खुर्चीत असे. सीताराम रात्री बुकानांतून उशीरा येई. घरी आल्यानंतर तो जेव्हा पानावर बसे, तेव्हा वाढलेले पदार्थ पाहून त्याचा राग अनावर होई. "हे सगळं दुपारचंच अन्न आहे. रात्री तज्जा भात टाकायला काय झालं? माझ्या आईने कधीही मला शिळें अन्न वाढले नव्हते." तो एकदा म्हणाला.

त्याची तक्रार ऐकून सीताही चिडवी. आवाज चढवून ती गिलखोरपणे म्हणाली, "हो तर, जमीनदारांचंच घराणं तुमचं! तुमच्या कमाईवर तर मी आरामांत राहते आहे की माझ्या मायशीचा जावई फक्त तीन अंकर जमिनीचा मातक आहे. तरी पण त्यांनी लग्नांत सहा तोळे सोने तिच्या अंगावर घातले. आणि लग्नानंतर तीन महिन्यांच्या आतच तीन तोळे सोन्याचा हार बनवला. तुम्ही रात्रंदिवस व्यापारांत गुंतलेले

असता ना? मग तुम्हाला नि तुमच्या आईला असं कधी नाही वाटलं की घरांतल्या सुनेलाही एक सोन्याचा हार बनवावा म्हणून! आपलं लग्न होऊन सहा महिने झालं, माझ्यासाठी तुम्ही कधी कांही आणलंत कां?"

झालं, बोलण्याने बोलणं वाढलं आणि दोघेही एकमेकांना दोष देऊं लागले. सीतारामने संतापाच्या भरांत म्हटलं, "तुझ्यासारख्या कर्कश बायकोबरोबर संसार करणं मला अगदी उशक्य आहे. मी एकटा राहिलो तर जास्त बरं होईल. तुला जिये जायचं असेल तिकडे निघून जा." आणि त्याने तिचा हात पकडून तिचा दावाज्याच्या-बाहेर ढकलले.

सीताही बिडली. आंत जाऊन तिने चारपांच

साड्या पेटाईत ठेवल्या आणि म्हणाली, "ही मी चालले बघ! तुम्ही कसेही राहा, माझा त्याच्याशी काहीमात्र संबंध नाही. हलं तसं चला! जोपर्यंत तुम्ही मला न्यायला येणार नाही, तोपर्यंत मी या घरांत पाऊल ठेवणार नाही." असं म्हणून ती रागारागाने निघून गेली.

"मी आणि तुला न्यायला येणार? बंट बघ तु नसलीस की मी एजासारखा शाटांत राहीन आणि मग मला तुझी आठवण पुन्हा कधी येणार नाही." त्याने ओरडून तिला संगितले आणि धाडकन दार बंद केले.

थोड्या वेळांतच ही बातमी शेजारपाजारी पसरली. तासाभरांतच रमाने ताटलीत गरमगरम भजीं आणली, आणि सीतारामसमोर ठेवून ती म्हणाली, "भाऊ, तुम्हाला पाहून माझं मन कसावीस झालं. तुम्ही एकटे कासे हो राहाल आता? तुम्हाला भूक लागली असेल असं वाटलं म्हणून ही थोडीशी भजीं तळून आणलीत बघ! गरम आहेत तंकरच खाऊन घ्या!" भजीं पाहून सीतारामच्या तोंडाला पाणी सुटले. त्याने लागलीच एक भजे तोंडात टाकले.

खूब होऊन रमाने त्याला विचारले, "भाऊ, एक सहानुभूतीच गोष्ट विचारे. राग मानून नका हो! तुमच्या भाचीचा म्हणजे माझ्या मुलीला आता पाहायला येणार आहेत. आणि आमच्या घरांत तर अर्वा तोळादेखील सोने नाही. अशा परिस्थितीत मी त्या नवऱ्यामुलाकडच्या लोकांना काय सांगणार नि दाखवणार? एकावर सीताचा

हार मला मुलीसाठी घा. ती मंढळी परत गेली की तुमचा हार लगेच परत करीन. आणि ते लोक येतील तेव्हा तुम्हीपण आलं पाहिजे हं; तुम्ही तर मला माझ्या भावासारखे आहात!"

रामाच्या साखरेपेणीमुळे सीतारामला जरा बरे वाटले त्यामुळे तो सीतावर खिडलेला होता, म्हणून तो ताबडतोब आंत गेला आणि सीताचा हार घेऊन आला. रामाच्या हातांत हार देत तो म्हणाला, "घेऊन जा हा ताई. घाबरायचं कांही कारण नाही. स्वाकृश परत करा."

रामा पुन्हां त्याचे कौतुक उगाळणार आणि हार घेऊन जाणार होती. तितक्यांत एक बसस्कर गृहस्थ तिथे आले. त्यांनी सीतायमला विचारले, "कोण रे ही बाई आणि सावकाश काय परत बायचं बोलतो आहेस? सांग ना, काय प्रकार आहे?"

अचानक आलेल्या विक्रमकाकांना पाहून सीतारामला आनंद झाला, पण रामावर घाबरली. सारी हकीगत समजल्यानंतर ते रमाकडे वळून म्हणाले, "तो हार कांही सीताचा नाही, माझ्या मुलीचा आहे. लग्नाच्या वेळेला सुनेला बालण्यासाठी आमच्या बहिनींनी तो ठसना मागितला होता, आता माझ्या मुलीच लग्न करलय, म्हणून हा हार मी घेऊन जायला आलो आहे."

काका खोटं बोलत आहेत हे सीतारामला माहीत होते. त्याचं त्याला खूप आश्चर्य वाटलं. काय उत्तर द्यावे ते त्याला सुचेलना. पण तेवढ्यांत रमाने तो हार आणून काकांच्या हातांत ठेवला.

रामा दाराबाहेर पडत होती तितक्यांत सत्या एक रिकामी थाळी घेऊन आंत आली. समोरच उबे असलेल्या काकांना पाहून ती चमकली.

"कोण तुम्ही? काय हवंय तुम्हाला?" विक्रमने विचारलं. त्याचे प्रश्न ऐकून सत्या आणखीनच भेदरी व धावत म्हणाली, "भरांत तांदळाचा दाणा नाही. मुलं भुकेजली आहेत. म्हणून" तिचे बोलणं पुरे व्हायच्या आतच सीता दादल्यासारखी घरांत शिरली व तिने म्हटले, "सारां कांही खोटं आहे. कात संध्याकाळीच तर तुझ्या मुलाने तांदळाचे पोते उपडले होते! पुढे ती सीतारामला म्हणाली, "बराच वेळ मी आणि काकासाहेब खिडकीच्या बाजूला उभे राहून गंमत बघत होतो. मी नाही असं बघून पाहा या शेजारणी

तुम्हाला कशा फसवत आहेत तो।"

सीता अशी अचानक आलेली पाहून सीताराम व सत्या स्तब्धित झाले होते. सत्या घरी परतल्यानंतर विक्रमनी या नवराबायकोला सांगितले, "बवा, तुमच्या दोघांची आपसांत वाढवादी झाली त्याचं काय फळ मिळालं? तुम्ही तर दोघांनी समजुतीने राहिलं पाहिजे. जेव्हा नवराबायको भांडतात, तेव्हा स्वामी शेजारी आपला काभरा काढून घेतात."

विक्रमकाका पुढे म्हणाले, "बहिनी जरी सध्या आपल्या नणंदेच्या घरी राहत असल्या, तरी सारा वेळ तुमची काळजी करीत असतात. हेच सांगायला मी इथे आलो होतो. बरं झालं, मी वेळेवरच आलो ते, नाहीतर जास्त गोंधळ झाला असता." एवढं म्हणून त्यांनी तो हर सीताला दिला.

"बरं झालं, मी तुम्हाला सत्यांतच भेटले ते, आमचं दोघांचं नशीब चांगलं होतं." असं म्हणताना सीताचे डोळे भरून आले.

"आमच्या बहिनींनी कष्टाने पैसापैसा

जमवला आणि हा हर बनवला होता. मानचा-पुढचा काही एक विचार न करता तुम्ही माझ्या बहिनींना घरातून बाहेर काढलं. निदान जाता तरी तुम्हाला कळलं असेल की बहिःस्थायी भाणसं घरांत असली की किती जाग्या असतील ते! त्यांचा मान ठेवणं, त्यांची काळजी घेणं हे तुमचं कर्तव्य आहे. आणि हे तुम्हाला फायद्याचं आहे."

त्यांच्या या चोतण्यावर सीताने शरमेने मान खाली घातली. ती म्हणाली, "माझं चुकलं त्याची मला जाणीव झाली आहे. हा अनुभव मी जन्मांत मिसरणार नाही." सीतारामकडे पाहत ती पुढे म्हणाली, "भाजब तुम्ही जाऊन सासूबाईंना आपल्या घरी घेऊन या."

पत्नीचे हे बोलणं ऐकून सीतारामचा चेहरा उजळला. पत्नीचा प्रस्न चेहरा पाहून सीता विक्रमकाकांना म्हणाली, "सासूबाई येईपर्यंत मी आपल्याला जाऊं देणार नाही. त्या परत आल्यानंतर निदान दोन्हीन दिवस करी आपण इथे राहलं पाहिजेच!"

जुलै २००३

74

चांदोबा

आर्य

अज्ञान राजपुत्राची विचित्र शौर्यकथा

त्याचे किशोरावय होतं, तोपर्यंत तो बऱ्या खापदेबरोबर राहत होता आणि एक नियमित भिक्षाचा अनुप्रास घुलं होता. मलबयांत त्याने भाणसांच्या जगात प्रवेश केला, तिथे पावचोपावचीं अवयवीं नेत राहिल्या. त्याच्या जिवाला बोर उफळ झाला, ज्या चिंता निर्माण झाल्या, त्या अक्षयांतल्या हिल्ले जगावरच्यामुळं झालेल्या नव्हत्या, ऊढ त्या भाणसांच्यातल्या नतासचं पुढे हातून् होत्या.

तो कळवंट आहे, घादरी आहे, शास्त्री शास्त्रांना करून त्याचा नायनाट करायला तो कधी भगे हटत नाही. तो असामान्य शूरवीर आहे, हा आर्य कोण आहे? एक अज्ञान विचित्र राजपुत्रा चांदोबाच्या आगस्त्राच्या अंकापासून ही गुरूकथा चित्स्थान आपल्या भेदीला घेत आहे, ती बत्ता नि प्रस्न आहे.

आपल्याजवळच्या विक्रेत्याकडून भाजब कापली प्रत राखून ठेवा.

चांदोबा

75

जुलै २००३